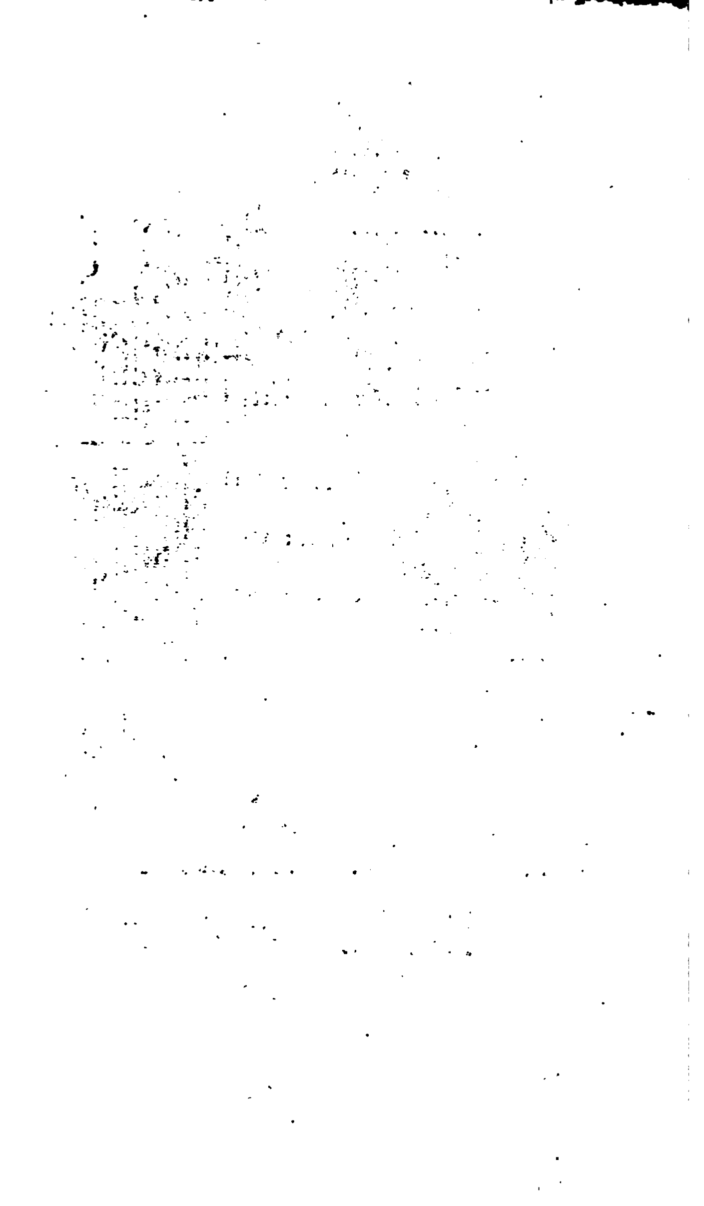

INSIGNIA ACADEMIAE HARVARDIANAE CANTAB: NOV: ANGLIAE
VE RI
TAS
The Gift of
Mary Bryant Brandegee
in Memory of
William Fletcher Weld
HARVARD COLLEGE LIBRARY

Ed. by M. Maittaire

Ed. by M. Maitlaire

L. Laguerre inv. Lud. Du Guernier Sculp.

M. VELLEII PATERCULI HISTORIÆ ROMANÆ QUÆ SUPERSUNT

LONDINI:
Ex Officinâ JACOBI & RICHARDI TONSON,
& JOHANNIS WATTS.

M DCC XLIV.

CUM PRIVILEGIO.

ANNE R.

HEREAS Our Trusty and Well-beloved *Michael Maittaire*, Gent. hath humbly represented unto Us, That he hath with great Labour and Expence prepared for the Press a Compleat *Collection* of all the *Greek* and *Latin* Authors in Twelves, with compleat Indexes, and has therefore humbly besought Us to grant him our Royal Privilege and Licence for the sole Printing and Publishing thereof for the Term of Fourteen Years: We being willing to give all due Encouragement to Works of this Nature, which tend to the Advancement of Learning, are Graciously pleased to condescend to his Request; and do therefore, by these Presents, grant unto him the said *Michael Maittaire*, his Executors, Administrators, and Assigns, Our Royal Licence for the sole Printing and Publishing the Compleat *Collection* of all the *Greek* and *Latin* Authors in Twelves, with compleat Indexes aforesaid, for the Term of Fourteen Years, from the Date hereof; strictly forbidding all Our Subjects within Our Kingdoms and Dominions to Reprint the same, either in the like, or in any other Volume or Volumes whatsoever; or to Import, Buy, Vend, Utter, or Distribute any Copies thereof, Reprinted beyond the Seas, during the aforesaid Term of Fourteen Years, without the Consent or Approbation of the said *Michael Maittaire*, his Heirs, Executors, and Assigns, under his or their Hands and Seals first had and obtained; as they will Answer the Contrary at their Peril. Whereof the Commissioners and other Officers of Our Customs, the Master, Wardens, and Company of *Stationers* are to take Notice, That the same may be entered in the Register of the said Company, and that due Obedience be rendred thereunto. Given at Our Court at St. *James's*, the fourth Day of *April*, 1713. In the Twelfth Year of Our Reign.

By Her Majesty's Command,

DARTMOUTH.

Æræ Urb. Varron. | Vit. Vell. ann. | Ær. Christ.

VITÆ VELLEIANÆ COMPENDIUM,

EX

Synopsi CHRONOLOGICA Editioni *Oxoniensi* præfixâ collectum.

DECII *Magii* insignis in *Romanos* fides, cùm *Capua* proderetur *Hannibali*. Is *Minatii Magii* avus erat, *Velleii*, ex *paternâ*, ut videtur, stirpe, tritavus. *Vell.* 2. 16. *Capuanus*, ib. Hinc *patria Velleii*, pro stirpe *Magiâ*, *Capua*. 538

Minatius Magius Asculanensis Decii Magii nepos, *Veleii* atavus, *viritim Civitate Romanâ donatus*, & *duo* ejus filii *Prætores* creati, cum Prætores *seni* duntaxat crearentur. *Vell.* 2. 16, Sic *patria* Velleii *Asculum*. 671

Capito Velleii *patruus*, vir *Ordinis Senatorii*, *Agrippæ* subscripsit in *C. Cassium*. *Vell.* 2. 69. Certè post legem *Pediam*, quâ *damnatus* est *Cassius*, à *Pedio* Consule *Augusti* collegâ, mense *Sextili* latam. 711

Avus Velleii *C. Velleius Neapoli* se *gladio transfigit*, cùm *patrem* Tiberii Impera- 714

DE VELLEIO PATERCULO

Ex GERARDO JOANNE VOSSIO De Historicis Latinis.

IC Velleius duos Historiæ scripsit libros ad Vinicium consulem, progenerum Tiberii Cæsaris, Tacito etiam memoratum in sexto Annalium, qui illum patre & avo consularibus ortum dicit: item Dioni libro extremo, ubi eum à Messalinâ docet interfectum, quòd caput cum eâ collimare nollet. *Vinucium* aliqui appellant: sed Dioni quoque est Ὀυϊνίκιος. Librorum Velleii bona pars deperiit. Dictio ejus planè Romana, atque elegans. Quædam etiam habet, quæ haud alibi invenias. Sed in sui ævi rebus nimis domui Augustæ & Sejano adulatur. Justiores

res commentarios promittit lib. II. (cap. 48.) *Harum præteritarúmque rerum ordo, cùm justis aliorum voluminibus promittitur, tum, utì spèro, nostris explicabitur.* Ac postea (cap. 114.) *Captum alterum, alterum deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero.* Si Beatum Rhenanum audimus, qui primus Velleium in lucem protraxit, est idem ille, quem Tacitus vocat P. Velleium. Nec alia mens vel Jacobi Schegkii, vel Valentis Acidalii. Eámque sententiam probant à codice Burerii, ubi *Publius* appellatur, non *Gaius*, utì est in vulgatis. Sed nihil tale in variantibus reperias. Est & tertia sententia. Nam *Marcum* vocat Priscianus libro vi. Ita enim habet & antiquissima editio Veneta anni CIↃ CCCC LXXVII, & recentissima Heliæ Putschii: immo & optimæ notæ codex MS. meus; ut omnino huic sententiæ potiùs accedam.

Porrò & *fragmentum* quoddam Velleii, quod frustra in editis quæras, invenisse se ait Wolfgangus Lazius, lib. I. commentariorum Reip. Rom. cap. VIII. Inscriptio illius erat; Velleii ex-

cerpta ex Gallica Historia. Fragmentum ipsum istiusmodi est: *Dum hæc circa Rhenum geruntur, in Noricorum finibus grave vulnus populus Romanus accepit. Quippe Germanorum gentes, quòd Rhætias occupaverant, non longè ab Alpibus, tractu pari, patentibus campis, ubi duo rapidissimi amnes inter se confluunt, in ipsis Noricis finibus civitatem, non quidem muro, sed vallo fossâque cinxerunt: quam appellabant Cisara, ex nomine Deæ Cisæ, quam religiosissimè colebant. Cujus templum quoque ex lignis barbarico ritu constructum, postquam eò colonia Romanorum deducta est, inviolatum permansit; ac, vetustate conlapsum, nomen colli servavit. Hanc urbem T. Annius prætor, ad arcendas barbarorum excursiones, Kal. Sextil. exercitu circumvenit. Ad meridianam oppidi partem, quæ sola à continenti erat, prætor ipse, cum legione Martiâ, operosissimè communivit: ad occidentem verò, quà barbarorum adventus erat, Avar, Bogudis regis filius, cum equitatu omni & auxiliaribus Macedonum copiis, inter flumen & vallum, loco castris parum amplo, infelici*

temeritate

temeritate extra flumen consedit. Pulchra indoles, non minùs Romanis quàm Græcis literis instructa. Igitur LIX *die, quàm eo ventum est, cùm is dies Deæ Cisæ celeberrimus ludum & lasciviam magìs, quàm formidinem, ostentaret; immanis barbarorum multitudo, ex proximis sylvis repentè erumpens, ex improviso castra irrupit. Equitatum omnem, &, quod miserius erat, auxilia sociorum delevit. Avar, cùm in hostium potestatem regio habitu vivus venisset, pecudis more mactatur. Oppidani verò, non minori fortunâ, sed majori virtute, prætorem, in auxilium sociis properantem, adoriuntur. Romani haud segniter resistunt. Duo principes oppidanorum, Habbino & Caccus, in primis pugnantes cadunt. Et inclinata jam res oppidanorum erat, nî maturâssent auxilium ferre socii, in alterâ ripâ jam victoriâ potiti. Denique coadunatis viribus castra irrumpunt. Prætorem, qui paullo altiorem tumulum frustra ceperat, Romanâ vi resistentem obtruncant. Legionem divinam, ut ne nuncius superesset, funditus delent. Verres solus tribunus militum, amne transmisso, in proximis palu-*

dibus

dibus se occultans, honestam mortem subterfugit. Nec multò pòst Siciliæ proconsul immani avaritiâ turpem mortem promeruit. Etiam lib. V. ejusdem operis cap. v. & aliis aliquot locis, Velleiani hujus fragmenti meminit Lazius: uti & Gesnerus in Bibl. & Rob. Constantinus in scriptorum Nomenclatore. Sed qui nasum habet satis odoratur, stylum ejus sapere scriptorem, qui sæculis aliquot Velleio junior sit. Nec in re pauca sunt, quæ peccentur. Ea adferrem, nisi id cum curâ fecisset vir summus, Marcus Velserus, in rerum Augustanarum Vindelicarum libris. Sed monere operæ pretium videtur, fragmentum hoc totum, paucis tamen infertis, legi apud Conradum Lichtenau, Abbatem Urspergensem: quem in Chronico vide post ea, quæ de anno M C LXVII, exposuit. Lemma ejus capitis est, *De Augustâ Vindelicorum, vel Rhætiæ.* Ætatem ejusce Conradi inde cognoscimus, quod initio Pontificatûs Innocentii tertii, hoc est, anno CIↃ CXCVIII, laïcum se, atque adeò minorennem, fuisse dicat: anno autem CIↃ CCXV. refe-

rat

rat ſe Abbatem factum Urſpergenſem; hiſtoriam verò ſuam perducat uſque ad annum CIↃ CCXXIX. Quare, aut ex Abbate Urſpergenſi id fragmentum fuerit: aut indê, unde ea hauſerat Urſpergenſis.

PAUCÆ hæ Variantes, quæ hìc subjiciuntur, Lectiones ex Oxoniensi Editione, ubi multæ curâ maximâ acríque judicio undequaque collectæ occurrunt, excerptæ sunt.

Pag.	lin.	
5.	10.	annos ferme MCCC LXX
	12.	suo, trecentesimo loco,
	15.	Arbaces Medus
8.	15.	tum regem Syriæ
12.	19.	Tarracinam --- Luceriam, *&c.*
19.	2.	Africani patruus, privatusque
22.	3.	hostibus ejus,
	6.	Hunc C. Gracchi liberi
23.	12.	census Metellorum
32.	2.	ante annos ferè CLXVIII. quàm Pompeius
37.	4.	judicium historiarum ex alto redditur --- civis reipublicæ constitueretur
42.	1.	ita consilii (*vel* consiliis) virtutem amplificavit:
48.	11.	jus civ. (*id est* civitatis) his restitutum
55.	24.	variâ fortunam expugnavit viâ;
57.	28.	etiamsi prævenit, & pauca
63.	33.	ultra sortem temerarius,
64.	21.	lacessierat Vatinius, dignatione
73.	33.	hunc, mox avunculum
76.	19.	equestris & splendido
94.	14.	Celere Ullisiano usus

M. VEL

M. VELLEII PATERCULI

HISTORIÆ ROMANÆ

AD M. VINICIUM Cos.

LIBER PRIMUS.

Cap. I.

* * * * tempeſtate diſtractus à duce ſuo Neſtore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus à patre Telamone, ob ſegnitiam non vindicatæ fratris injuriæ, Cyprum adpulſus, cognominem patriæ ſuæ Salamina conſtituit: Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit: Phidippus Ephyram in Theſprotiâ. At rex regum Agamemnon, tempeſtate in Cretam inſulam rejectus, tres ibi urbes ſtatuit, duas à patriæ nomine, unam à victoriæ memoriâ, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, ſcelere patruelis fratris Ægiſthi, hæreditarium

reditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppressus occiditur. Regni potitur Ægisthus per annos VII. Hunc Orestes matrémque, sociâ consiliorum omnium sorore Electrâ, virilis animi fœminâ, obtruncat. Factum ejus à Diis comprobatum spatio vitæ & felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis XC. regnavit LXX. qui se etiam à Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit. Nam, quòd pactæ ejus, Menelaï atque Helenæ filiæ, Hermiones nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres, cùm regnarent in Lydiâ, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patriâ decederet. Sors Tyrrhenum contigit. Pervectus in Italiam, & loco & incolis & mari nobile ac perpetuum à se nomen dedit. Post Orestis interitum, filii ejus Penthilus & Tisamenus regnavere triennio.

CAP. II. Tum, ferè anno octogesimo post Trojam captam, centesimo & vicesimo quàm Hercules ad Deos excesserat, Pelopis progenies, quæ omni hôc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere, Temenus, Cresphontes, Aristodemus; quorum abavus fuerat. Eodem ferè tempore Athenæ sub regibus esse desierunt: quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus. Quippe, cùm Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissétque Pythius, *quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores*; depositâ veste regiâ, pastoralem cultum induit, immixtúsque castris hostium de industriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri solet? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hôc posteri

apud

pud Atticos dicti *Medontidæ*. Sed ii, insequentésque Archontes, usque ad Charopem, dum viverent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Atheníſque urbem, condidere. Eâ tempestate & Tyria classis, plurimùm pollens mari, in ultimo Hispaniæ tractu, in extremo nostri orbis termino, insulam circumfusam oceano, perexiguo à continenti divisam freto, Gades condidit. Ab iisdem post paucos annos in Africâ Utica condita est. Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi, jactatíque cùm variis casibus tum sævitiâ maris, quinto decimo anno sedem cepere circa Lesbum insulam.

CAP. III. Tum Græcia maximis concussa est motibus: Achæi, ex Laconicâ pulsi, eas occupavere sedes, quas nunc obtinent: Pelasgi Athenas commigravere; acérque belli juvenis, nomine Thessalus, natione Thesprotius, cum magnâ civium manu, eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine *Thessalia* appellatur, antè Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui, Iliaca componentes tempora, de eâ regione ut *Thessaliâ* commemorant. Quod cùm alii faciant, Tragici frequentissimè faciunt: quibus minimè id concedendum est. Nihil enim ex personâ poëtæ, sed omnia sub eorum, qui illo tempore vixerunt, dixerunt. Quòd si quis à Thessalo, Herculis filio, eos appellatos *Thessalos* dicet, reddenda erit ei ratio, cur numquam, ante hunc insequentem Thessalum, ea gens id nominis usurpaverit. Paulò antè Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quæ antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est, quòd miremur ab Homero nominari *Corinthum*. Nam, ex personâ poëtæ, & hanc urbem, & quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur ætate ejus, multò post Ilium captum conditæ.

CAP.

Cap. IV. Athenienses in Eubœâ Chalcida, Eretriam colonis occupavere ; Lacedæmonii in Asiâ Magnesiam. Nec multò pòst Chalcidenses, orti, ut prædiximus, Atticis, Hippocle & Megasthene ducibus, Cumas in Italiâ condiderunt. Hujus classis cursum esse directum alii columbæ antecedentis volatu ferunt; alii nocturno æris sono, qualis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno pòst intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amœnitate suâ dignissimas: sed aliis diligentior ritûs patrii mansit custodia; Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodiéque magnitudo ostentat mœnium. Subsequenti tempore magna vis Græcæ juventutis, abundantiâ virium sedes quæritans, in Asiam se effudit. Nam & Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodiéque appellatur Ionia; urbésque constituere, Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram, Clazomenas, Phocæam; multàsque in Ægæo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliásque ignobiles. Et mox Æolii, eâdem profecti Græciâ, longissimísque acti erroribus, non minùs inlustres obtinuerunt locos; clarásque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam, Mitylenémque, & alias urbes, quæ sunt in Lesbo insulâ.

Cap. V. Clarissimum deinde Homeri inluxit ingenium, sinè exemplo maximum: qui magnitudine operis & fulgore carminum solus appellari *Poëta* meruit. In quo hoc maximum est, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est: neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilochum, reperiemus. Hic longiùs à temporibus belli, quod composuit,

posuit, Troïci, quàm quidam rentur, abfuit. Nam ferme ante annos DCCCCL. floruit, intrà mille natus est: (quo nomine non est mirandum, quòd sæpe illud usurpat, οἷοι νῦν βροτοί εἰσι. hôc enim ut hominum, ita sæculorum notatur differentia) quem si quis cæcum genitum putat, omnibus sensibus orbus est.

CAP. VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis ∞ LXX. translatum est ad Medos, abhinc annos ferme DCCLXX. quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem & nimiùm felicem malo suo, tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio vitâque privavit. Eâ ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit severissimarum justissimarúmque legum auctor, & disciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissimè floruit. Hôc tractu temporum, ante annos quinque & sexaginta quám urbs Romana conderetur, ab Elissâ Tyriâ, quam quidam Dido autumant, *Carthago* conditur. Circa quod tempus Caranus, vir generis regii, sextus decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Macedoniæ occupavit: à quo magnus Alexander cùm fuerit septimus decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule, gloriatus est. [Æmilius Sura de annis populi Romani: *Assyrii, principes omnium gentium, rerum potiti sunt: deinde Medi: postea Persæ: deinde Macedones: exinde duobus regibus, Philippo & Antiocho, qui à Macedonibus oriundi erant, haud multò post Carthaginem subactam, devictis, summa imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus & initium Nini regis Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni* ∞ DCCCCXCV.]

CAP.

CAP. VII. Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa CXX. annos distinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, & mollissimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietísque cupidissimus; ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus. Qui vitavit, ne in id, quod Homerus, incideret, patriàmque & parentes testatus est; sed patriam, quia multatus ab eâ erat, contumeliosissime. Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximíque erroris, & multùm discrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, hujus temporis tractu, aiunt, à Tuscis Capuam Nolámque conditam, ante annos fere DCCCXXX. quibus equidem adsenserim. Sed M. Cato quantum differt! qui dicat, *Capuam ab eisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam: stetisse autem Capuam, antequam à Romanis caperetur, annis circiter* CCLX. Quod si ita est, cùm sint à Capuâ captâ anni CCXL. ut condita est, anni sunt ferè D. Ego (pace diligentiæ Catonis dixerim) vix crediderim, tam maturè tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

CAP. VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad excitandam corporis animíque virtutem efficacissimum, Olympiorum initum, habuit auctorem Iphitum Elium. Is eos ludos mercatúmque instituit ante annos, quàm tu, M. Vinici, consulatum inires, DCCCIV. Hoc sacrum eodem loco instituisse fertur abhinc annos ferme ∞ CCL Atreus, cùm Pelopi patri funebres ludos faceret. Quo quidem in ludicro omnísque generis certaminum Hercules victor exstitit. Tum Athenis perpetui Archontes esse desierunt, cùm fuisset ultimus Alcmæon; cœperúntque in denos annos creari: quæ consuetudo in annos LXX. mansit: ac deinde annuis commissa est magistratibus resp. Ex iis, qui denis annis præfuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias: ex annuis, primus Creon. Sextâ Olympiade, post

duos

duos & viginti annos quàm prima constituta fuerat, Romulus Martis filius, ultus injurias avi, Romam urbem Parilibus in Palatio condidit, à quo tempore ad vos Cos s. anni sunt DCCLXXXII. Id actum post Trojam captam annis CDXXXVII. Id gessit Romulus, adjutus legionibus Latini avi sui. Libenter enim his, qui ita prodiderunt, accesserim: cùm aliter firmare urbem novam, tàm vicinis Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis, cum imbelli & pastorali manu vix potuerit: quamquam, jam Asylo facto inter duos lucos, auxit. Hic centum homines electos, appellatósque *Patres*, instar habuit consilii publici. Hanc originem nomen *Patriciorum* habet. Raptus Virginum Sabinarum *

CAP. IX. * * * quam timuerat hostis, expetit. Nam biennio adeô variâ fortunâ cum Cos s. conflixerat, ut plerumque superior fuerit, magnámque partem Græciæ in societatem suam perduceret. Quin Rhodi quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubiâ fide, speculati fortunam, proniores regis partibus fuisse visi sunt: & rex Eumenes in eo bello medius fuit animo: neque fratris initiis, neque suæ respondit consuetudini. Tum senatus populúsque Romanus L. Æmilium Paullum, qui & prætor & Cos. triumphaverat, virum in tantum laudandum in quantum intelligi virtus potest, Cos. creavit: filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiversanter perniciosam reip. pugnam inierat, tàm fortiter in eâ mortem obierat. Is Persen ingenti prælio, apud urbem nomine Pydnam in Macedoniâ, fusum fugatúmque castris exuit; deletísque ejus copiis, destitutum omni spe coëgit è Macedoniâ profugere: quam ille linquens in insulam Samothraciam profugit, templíque se religioni supplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui classi præerat, pervenit; & ratione magis quàm vi persuasit, ut se Romanorum

manorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimúmque regem in triumpho duxit. Quo anno & Octavii prætoris navalis, & Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm sit assidua eminentis fortunæ comes invidia, altissimísque adhæreat, etiam hôc colligi potest: quòd, cùm Anicii Octaviíque triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantùm priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS. ærario contulerit, & omnium antè actorum comparationem amplitudine vicerit.

CAP. X. Per idem tempus, cùm Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympicum inchoavit, tum rex Syriæ, Ptolomæum puerum Alexandriæ obsideret; missus est ad eum legatus M. Popillius Lænas, qui juberet incepto desistere: mandatáque exposuit, & regem, *deliberaturum se* dicentem, circumscripsit virgulâ; jussítque, *priùs responsum reddere, quàm egrederetur finito arenæ circulo.* Sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia; obeditúmque imperio. Lucio autem Paullo, magnæ victoriæ compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu majores, unum P. Scipioni, P. Africani filio, nihil ex paternâ majestate præter speciem nominis vigorémque eloquentiæ retinenti, in adoptionem dederat; alterum Fabio Maximo: duos minores natu, prætextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is cùm in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum suorum commemoraret, Deos immortales precatus est, *ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunæ suæ, in ipsum potiùs sævirent, quàm in rempub.* Quæ vox, veluti oraculo emissa, magnâ parte eum spoliavit sanguinis sui: nam alterum ex suis, quos in familiâ retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum post pauciores

amisit

amisit dies. Aspera circa hæc tempora censura Fulvii Flacci & Posthumii Albini fuit: quippe Fulvii censoris frater, & quidem consors, Cn. Fulvius senatu motus est ab iis censoribus.

CAP. XI. Post victum captúmque Persen, qui quadriennio pòst in liberâ custodiâ Albæ decessit, *Pseudophilippus*, à mendacio simulatæ originis appellatus, qui se Philippum regiaéque stirpis ferebat, cùm esset ultimæ, armis occupatâ Macedoniâ, adsumptis regni insignibus, brevi temeritatis pœnas dedit. Quippe Q. Metellus prætor, cui ex virtute *Macedonici* nomen inditum erat, præclarâ victoriâ ipsum gentémque superavit, & immani etiam Achæos rebellare incipientes fudit acie. Hic est Metellus Macedonicus, qui porticus, quæ fuere circumdatæ duabus ædibus sinè inscriptione positis, quæ nunc Octaviæ porticibus ambiuntur, fecerat: quíque hanc turmam statuarum equestrium, quæ frontem ædium spectant, hodiéque maximum ornamentum ejus loci, ex Macedoniâ detulit. Cujus turmæ hanc causam referunt: Magnum Alexandrum impetrâsse à Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turmâ apud Granicum flumen ceciderant, expressâ similitudine figurarum, faceret statuas, & ipsius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romæ ædem ex marmore in iis ipsis monumentis molitus, vel magnificentiæ vel luxuriæ princeps fuit. Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares. Nam præter excellentes triumphos, honorésque amplissimos, & principale in repub. fastigium, extentúmque vitæ spatium, & acres innocentésque pro rep. cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit: omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit superstites & honoratissimos. Mortui ejus lectum pro rostris sustulerunt quatuor filii; unus consularis & censorius; alter consularis; ter-

tius consul; quartus candidatus consulatûs, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magìs feliciter de vitâ migrare, quàm mori.

Cap. XII. Universâ deinde, ut prædiximus, instinctâ in bellum Achaiâ, (cujus pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute armísque fracta erat, maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus) destinatus èi bello gerendo Cos. Mummius. Et sub idem tempus, magìs quia volebant Romani, quicquid de Carthaginiensibus diceretur, credere, quàm quia credenda adferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore P. Scipio Æmilianus, vir avitis P. Africani paterníque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togæ dotibus, ingeniíque ac studiorum eminentissimus sæculi sui, qui nihil in vitâ nisi laudandum aut fecit, aut dixit, aut sensit, (quem, Paullo genitum, adoptatum à Scipione Africani filio, diximus) ædilitatem petens Cos. creatus est. Bellum Carthagini, jam ante biennium à prioribus Coss. inlatum, majore vi intulit: cùm antè in Hispaniâ murali coronâ, in Africâ obsidionali donatus esset; in Hispaniâ verò etiam ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemisset. Eámque urbem, magìs invidiâ imperii, quàm ullius ejus temporis noxæ, invisam Romano nomini, funditùs sustulit; fecitque suæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Carthago diruta est, cum stetisset annis DCLXVII. abhinc annos CLXXVII. Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Coss. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula; cum quâ bellare majores nostri cœpere Claudio & Fulvio Coss. ante annos CCXCVI, quàm tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos CXV. aut bellum inter eos populos, aut belli præparatio, aut infida pax fuit: neque se Roma, jam terrarum orbe superato, securam

ram speravit fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis. Adeò odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, & ne in victis quidem deponitur; neque antè invisum esse desinit, quàm esse desiit.

CAP. XIII. Ante triennium, quàm Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Censorino, M. Manlio Coss. mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, post annos DCCCCLII, quàm ab Alete Hippotis filio erat condita, funditùs eruit. Uterque Imperator, devictæ à se gentis nomine honoratus, alter *Africanus*, alter appellatus est *Achaïcus*. Nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnísque doctrinæ & auctor & admirator fuit, ut Polybium Panætiúmque, præcellentes ingenio viros, domi militiaéque secum habuerit. Neque enim quisquam hôc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum otio dispunxit, sempérque aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Corintho, cùm maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, *si eas perdidissent, novas eos reddituros*. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magìs pro rep. fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi; & quin hâc prudentiâ illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

CAP. XIV. Cùm faciliùs cujusque rei in unum contracta species, quàm divisa temporibus, oculis animísque inhæreat; statui priorem hujus voluminis posterioremque partem non inutili rerum notitiâ in

artum contractâ distinguere; atque huic loco inserere, quæ quóque tempore, post Romam à Gallis captam, deducta sit colonia jussu senatûs. Nam militarium & causæ & auctores & ipsarum præfulgent nomina. Huic rei per idem tempus civitatem propagatam, auctúmque Romanum nomen communione juris, haud intempestivè subtexturi videmur. Post septem annos, quàm Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia est, & post annum *Setina*, novémque interjectis annis *Nepe*; deinde, interpositis duobus & triginta, *Aricini* in civitatem recepti. Abhinc annos autem CCCL. Sp. Posthumio, Veturio Calvino Coss. *Campanis* data est civitas; partique *Samnitium*, sinè suffragio: & eodem anno *Cales* deducta colonia. Interjecto deinde triennio *Fundani* & *Formiani* in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est: insequentibúsque Coss. à Sp. Posthumio, Philone Publilio censoribus *Acerranis* data civitas; & post triennium *Tarracina* deducta colonia, interpositóque quadriennio *Luceria*; ac deinde, interjecto triennio, *Suessa Aurunca*, & *Saticula* *Interamnáque* post biennium. Decem deinde hôc munere anni vacaverunt. Tunc *Sora* atque *Alba* deductæ coloniæ, & *Carseoli* post biennium. At quintùm Fabio, Decio Mure quartùm Coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, *Sinuessam Minturnásque* missi coloni; post quadriennium *Venusiam*: interjectóque biennio, M. Curio & Ruffino Cornelio Coss. *Sabinis* sinè suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme CCCXX. at *Cosam* & *Pæstum* abhinc annos ferme CCC. Fabio Dorsone & Claudio Caninâ Coss. Interjecto quinquennio, Sempronio Sopho & Appio Cæci filio Coss. *Ariminum*, *Beneventum* coloni missi; & suffragii ferendi jus *Sabinis* datum. At initio primi belli Punici *Firmum* & *Castrum* colonis occupata; & post annum *Æsernia*; póstque XXII. annos *Æsulum* & *Alsium*; *Fregellaé*que post

post biennium; proximóque anno, Torquato Semproniόque Coss. *Brundisium*, & post triennium *Spoletium*; quo anno Floralium ludorum factum est initium: postque biennium deducta *Valentia*; &, sub adventum in Italiam Hannibalis, *Cremona* atque *Placentia*.

CAP. XV. Deinde, neque dum Hannibal in Italiâ moratur, neque proximis post excessum ejus annis, vacavit Romanis colonias condere; cùm esset in bello conquirendus potiùs miles, quàm dimittendus; & post bellum vires refovendæ magìs, quàm spargendæ. Cn. autem Manlio Volsone & Fulvio Nobiliore Coss. *Bononia* deducta colonia abhinc annos ferme CCXVII. &, post quadriennium, *Pisaurum* ac *Potentia*; interjectóque triennio, *Aquileia* & *Gravisca*, & post quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, *Puteolos Salernúmque* & *Buxentum* missi coloni: *Auximum* autem in Picenum, abhinc annos ferme CLXXXVII. ante triennium, quàm Cassius censor, à Lupercali in Palatium versus, theatrum facere instituit; cui in demoliendo eximia civitatis severitas & Cos. Scipio restitere. Quod ego inter clarissima publicæ voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino & Sextio Calvino (qui Sallues apud Aquas, quæ ab eo *Sextiæ* appellantur, devicit) consulibus, *Fabrateria* deducta est, abhinc annos ferme CLVII. & post annum, *Scylacium*, *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*, *Carthagóque* in Africâ, prima, ut prædiximus, extra Italiam colonia condita est. De *Dertonâ* ambigitur. *Narbo* autem *Martius* in Galliâ, Porcio Marcióque Coss. abhinc annos circiter CLIII. deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Vagiennis *Eporædia*, Mario sexies Valerióque Flacco Coss. Neque facilè memoriæ mandaverim, quæ, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

CAP. XVI. Cùm hæc particula operis velut formam propoſiti exceſſerit, quamquam intelligo, mihi in hâc tam præcipiti feſtinatione, quæ me rotæ pronive gurgitis ac verticis modo nuſquam patitur conſiſtere, penè magìs neceſſaria prætereunda, quàm ſupervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem ſæpe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, ſignem ſtylo. Quis enim abundè mirari poteſt, quod eminentiſſima cujuſque profeſſionis ingenia in eandem formam & in idem artata temporis congruere ſpatium; &, quemadmodum clauſa capſâ alióque ſepto diverſi generis animalia, nihilo minùs ſeparata alienis, in unum quodque corpus congregantur; ita cujuſque clari operis capacia ingenia, in ſimilitudinem & temporum & profectuum, ſemetipſa ab aliis ſeparaverunt? Una, neque multorum annorum ſpatio diviſa, ætas, per divini ſpiritûs viros, Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, illuſtravit tragœdias; una priſcam illam & veterem, ſub Cratino, Ariſtophane & Eupolide, comœdiam: ac novam comicam Menandrus, æqualéſque ejus ætatis magìs quàm operis, Philemon ac Diphilus, & invenere intrà pauciſſimos annos, neque imitanda reliquere. Philoſophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paullò antè enumeravimus, quanto poſt Platonis Ariſtotelíſque mortem floruere ſpatio? Quid antè Iſocratem, quid poſt ejus auditores eorúmque diſcipulos clarum in oratoribus fuit? Adeò quidem artatum anguſtiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

CAP. XVII. Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magìs. Nam, niſi aſpera ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Accio circáque eum Romana tragœdia eſt; dulcéſque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiúmque & Afranium, ſuppari ætate nituerunt. Hiſtoricos, (ut &

Livium quoque priorum ætati adstruas) præter Catonem & quosdam veteres & obscuros, minùs LXXX. annis circumdatum ævum tulit: ut nec poëtarum in antiquius citeriúsve processit ubertas. At oratio ac vis forensis, perfectúmque prosæ eloquentiæ decus, ut idem separetur Cato, (pace P. Crassi Scipionísque, & Lælii & Gracchorum, & Fannii & Ser. Galbæ dixerim) ita universa sub principe operis sui erupit Tullio, ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo visum aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse grammaticis, plastis, pictoribus sculptoribusque, si quis temporum institerit notis, reperiet, & eminentia cujusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Hujus ergo præcedentísque, inquam, sæculi ingeniorum similitudinis, congregantísque se & in studium par & in emolumentum, causas cùm semper requiro, numquam reperio, quas esse veras confidam, sed fortasse veris similes: inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia: & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit: naturâque, quod summo studio petitum est, ascendit in summum: difficilísque in perfecto mora est; naturalitérque, quod procedere non potest, recedit: &, ut primò ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit, &, quod adsequi non potest, sequi desinit; &, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritóque eo, in quo eminere non possumus, aliquid in quo nitamur conquirimus; sequitúrque, ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

CAP. XVIII. Transit admiratio à conditione temporum, & ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ, quàm universa Græcia, uberiúsque floruit: adeò ut corpora gentis illius separata sint in alias civitates, ingenia verò solis Atheniensium

muris clausa existimes. Neque ego hoc magìs miratus sim, quàm neminem Argivum, Thebanum, Lacedæmonium oratorem, aut, dum vixit, auctoritate, aut post mortem memoriâ dignum existimatum. Quæ urbs & multæ aliæ talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari inluminaret. Nam Alcmana Lacones falsò sibi vindicant.

M. VELLEII PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ
AD M. VINICIUM Cos.
LIBER SECUNDUS.

Cap. I.

POTENTIÆ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe, remoto Carthaginis metu sublatâque imperii æmulâ, non gradu, sed præcipiti cursu, â virtute descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina deserta, nova inducta; in somnum à vigiliis, ab armis ad voluptates, à negotiis in otium conversa civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus; tum, quas prædiximus, Metellus; tum in Circo Cn. Octavius multò amœnissimam moliti sunt: publicámque magnificentiam secuta privata luxuria est. Triste deinde & contumeliosum bellum in Hispaniâ, duce latronum Viriatho, secutum est: quod ita variâ fortunâ gestum est, ut sæpius Romanorum gereretur

 ad-

adversâ. Sed interempto Viriatho, fraude magis quàm virtute Servilii Cæpionis, Numantinum gravius exarsit. Hæc urbs nunquam decem millibus plura propriæ juventutis armavit: sed, vel ferociâ ingenii, vel inscitiâ nostrorum ducum, vel fortunæ indulgentiâ, cùm alios duces, tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpissima deduxit fœdera, (hic primus è Pompeiis Cos. fuit) nec minus turpia ac detestabilia Mancinum Hostilium Cos. Sed Pompeium gratia impunitum habuit; Mancinum verecundia: quippe non recusando perduxit huc, ut per feciales nudus ac post tergum religatis manibus dederetur hostibus: quem illi recipere se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes, *publicam violationem fidei non debere unius lui sanguine.*

CAP. II. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissensionem. Quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filiâ nepos, quo quæstore & auctore id fœdus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid à se factum infirmari, nunc similis vel judicii vel pœnæ metuens discrimen, Trib. pleb. creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & naturâ & industriâ mortalis conditio recipit, P. Mucio Scævolâ, L. Calpurnio Coss. abhinc annos CLXII. descivit à bonis; pollicitúsque toti Italiæ civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus statum concupiscentibus, summa imis miscuit; & in præruptum atque anceps periculum adduxit remp. Octavióque collegæ, pro bono publico stanti, imperium abrogavit: Triumviros agris dividendis coloniísque deducendis creavit se socerúmque suum consularem Appium, & Gracchum fratrem, admodum juvenem.

CAP. III. Tum P. Scipio Nasica, ejus, qui *optimus vir* à senatu judicatus erat, nepos, ejus, qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius, prone-

pos

pos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatúsque & togatus, cùm esset consobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, &, quidquid publicè salutare non esset, privatim alienum existimans, (ob eas virtutes primus omnium absens pontifex max. factus est) circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex superiore parte Capitolii, summis gradibus insistens, hortatus est, *qui salvam vellent remp. se sequerentur.* Tum optimates, senatus, atque equestris ordinis pars melior & major, & intacta perniciosis consiliis plebs, inruere in Gracchum, stantem in areâ cum catervis suis, & concientem penè totius Italiæ frequentiam. Is fugiens decurrénsque clivo Capitolino, fragmine subsellii ictus, vitam, quam gloriosissimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Româ civilis sanguinis gladiorúmque impunitatis fuit. Indè jus vi obrutum, potentiorque habitus prior; discordiæque civium, antea conditionibus sanari solitæ, ferro dijudicatæ; belláque non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum est. Non enim ibi consistunt exempla, unde cœperunt; sed, quamlibèt in tenuem recepta tramitem, latissimè evagandi sibi viam faciunt: &, ubi semel recto deerratum est, in præceps pervenitur; nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum.

CAP. IV. Interim dum hæc in Italiâ geruntur, Aristonicus, mortuo rege Attalo, à quo Asia populo Romano hæreditate relicta erat, sicut relicta postea est à Nicomede Bithynia, mentitus regiæ stirpis originem, armis eam occupat. Is victus à M. Perpennâ, ductúsque in triumpho: sed M. Aquillio capite pœnas dedit; cùm initio belli Crassum Mucianum, virum juris scientissimum, decedentem ex Asiâ proconsulem interemisset. Et P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum Cos. missúsque in Hispaniam, fortunæ virtutique, exper-

tæ in Africâ, respondit [in Hispaniâ;] & intrà annum ac tres menses, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam excisámque æquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cæde sentiret?* respondit: *si is occupandæ reip. animum habuisset, jure cæsum.* Et, cum omnis concio adclamâsset: *Hostium*, inquit, *armatorum totiens clamore non territus, quî possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* Reversus in urbem, intrà breve tempus, M. Aquillio, C. Sempronio Coss. abhinc annos CL. post duos consulatus duósque triumphos, & bis excisos terrores reip. manè in lectulo repertus est mortuus, ita ut quædam elisarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita est quæstio: ejúsque corpus velato capite elatum est, cujus operâ super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur. Decessit anno ferme LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum ejus, in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet.

CAP. V. Ante tempus excisæ Numantiæ, præclara [in Hispaniâ] militia A. Bruti fuit: qui, penetratis omnibus Hispaniæ gentibus, ingenti vi hominum urbiúmque potitus numero, aditis quæ vix audita erant, *Gallæci* cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam severum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, cùm urbem Contrebiam nomine [in Hispaniâ] oppugnaret, pulsas præcipiti loco quinque cohortes legionarias eódem protinus subire juberet: facientibúsque omnibus in pro-

procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito, perseverantia ducis, quem moriturum miserat, militem victorem recepit. Tantum effecit mixtus timori pudor, spésque desperatione quæsita. Hic virtute ac severitate facti; at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, disciplinæ [in Hispaniâ] fuit clarissimus.

CAP. VI. Decem deinde interpositis annis, qui Tib. Gracchum, idem Caium, fratrem ejus, occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus quàm huic errori similem, ingenio etiam eloquentiâque longè præstantiorem: qui cùm summâ quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejusdem exempli tribunatum ingressus, longè majora & acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis; extendebat eam penè usque Alpes; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere; (quod aliquando lege Liciniâ cautum erat) nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; judicia à senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat: quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius Cos. qui prætor Fregellas exciderat, persecutus armis, unáque Fulvium Flaccum, consularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris Triumvirum nominaverat, eúmque socium regalis adsumserat potentiæ, morte adficit. Id unum nefariè ab Opimio proditum, quòd capitis, non dicam Gracchi, sed civis Romani, pretium se daturum, ídque auro repensurum, proposuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus est. Gracchus profugiens, cùm jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo præbuit; qui non segniùs se ipse interemit, quàm do-

miuo

mino ſuccurrerat. Quo die ſingularis Pomponii equitis Rom. in Gracchum fides fuit: qui more Coclitis, ſuſtentatis in ponte hoſtibus, ejus gladio ſe transfixit. Ut Tib. Gracchi antea corpus, ita Caii, mirâ crudelitate victorum, in Tiberim dejectum eſt.

CAP. VII. Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè uſi, vitæ mortiſque habuere exitum: qui ſi civilem dignitatis concupîſſent modum, quidquid tumultuando adipiſci geſtierunt, quietis obtuliſſet reſp. Huic atrocitati adjectum ſcelus unicum. Quippe juvenis, ſpecie excellens, necdum duodeviceſimum tranſgreſſus annum, immuniſque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miſerat, ab Opimio interemptus eſt. Quem cum haruſpex Tuſcus, amicus, flentem in vincula duci vidiſſet, *Quin tu hoc potiùs*, inquit, *facis?* protinúſque, inliſo capite in poſtem lapideum januæ carceris, effuſóque cerebro, exſpiravit. Crudeléſque mox quæſtiones in amicos clientéſque Gracchorum habitæ ſunt: ſed Opimium, virum alioqui ſanctum & gravem, damnatum poſtea judicio publico, memoriâ ipſius ſævitiæ, nulla civilis perſecuta eſt miſericordia. Eadem Rutilium Popilliúmque, qui Coss. aſperrimè in Tib. Gracchi amicos ſævierant, poſtea judiciorum publicorum meritò oppreſſit invidia. Rei tantæ parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic eſt Opimius, à quo Cos. celeberrimum *Opimiani vini* nomen: quod jam nullum eſſe, ſpatio annorum colligi poteſt; cum ab eo ſint ad te, M. Vinici, conſulem anni CLI. Factum Opimii, quòd inimicitiarum quæſita erat ultio, minor ſecuta auctoritas: & viſa ultio privato odio magìs, quàm publicæ vindictæ data.

CAP. VIII. Subinde Porcio Marcióque Coss. deducta colonia, *Narbo Martius*. Mandetur deinde memoriæ ſeveritas judiciorum. Quippe C. Cato con-

consularis, M. Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedoniâ damnatus est; cùm lis ejus IVM. æstimaretur. Adeò illi viri magìs voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum; factaque ad consilium dirigebant; & quid, non in quantum, admissum foret, æstimabant. Circa eadem tempora Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minùs clarum exemplum & adhuc unicum Fulvii Flacci, ejus, qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in adoptionem dati, in collegio COSS. fuit: (adoptivus in Acidiani Manlii familiam datus) nam censura Metellorum patruelium, non germanorum fratrum, fuit: quod solis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri & Teutoni transcendere Rhenum, multis mox nostris suísque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus ejus Minucii, qui porticus, quæ hodiéque celebres sunt, molitus est, è Scordiscis triumphus fuit.

CAP. IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores, Scipio Æmilianus Læliúsque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius. Nec prætereundus Metellus Numidicùs, & Scaurus, & ante omnes L. Crassus & M. Antonius; quorum ætati ingeniísque successere C. Cæsar Strabo, P. Sulpicius: nam Q. Mucius juris scientiâ, quàm propriæ eloquentiæ nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem ævi spatium fuere ingenia, in Togatis Afranii; in Tragœdiis Pacuvii, atque Accii, usque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum: adeò quidem, ut in illis limæ, in hôc penè plus videatur fuisse sanguinis. Celebre & Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano, Numantino bello, eques militaverat: quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere, quæ postea in contrariis facerent. Historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis: sed opus belli civilis Sullani post

aliquot annos ab eo seniore editum est. Vetustior Sisennâ fuit Cœlius; æqualis Sisennæ Rutilius, Claudiúsque Quadrigarius, & Valerius Antias. Sanè non ignoremus, eâdem ætate fuisse Pomponium, sensibus celebrem, verbis rudem, & novitate inventi à se operis commendabilem.

CAP. X. Prosequamur notam severitatem censorum, Cassii Longini Cæpionísque, qui abhinc annos CLVII. Lepidum Æmilium augurem, quòd sex millibus ædes conduxisset, adesse jusserunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix ut senator agnoscitur. Adeò maturè à rectis in vitia, à vitiis in prava, à pravis in præcipitia pervenitur. Eodem tractu temporum & Domitii ex Arvernis & Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoriâ cognomen *Allobrogico* inditum. Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam, & ut clarissima ita artata numero, felicitas. Quatuor ante hunc, nobilissimæ simplicitatis juvenem, Cn. Domitium, fuere singulis omnino parentibus geniti; sed omnes ad consulatum sacerdotiáque, ad triumphi autem penè omnes pervenerunt insignia.

CAP. XI. Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum sæculi sui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitâque sanctus; quantùm bello optimus, tantùm pace pessimus; immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens, sempérque inquietus. Hic, per publicanos aliósque in Africâ negotiantes, criminatus *Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem*, effecit, ut, cùm commeatu petito Romam venisset, COS. crearetur, bellíque penè patrati à Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus, & meritum; virtutíque cognomen *Numidici* inditum. Ut paullò antè Domitiæ familiæ, ita Cæciliæ notanda claritudo

do est. Quippe intrà XII. ferme annos hujus temporis Coss. fuere Metelli, aut censores, aut triumphârunt ampliùs XII. ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, nunc interire.

CAP. XII. At C. Marius L. Sullam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum sibi quæstorem habuit; & per eum, missum ad regem Bocchum, Jugurthâ rege, abhinc annos ferme CXXXIX. potitus est: designatúsque iterum Cos. in urbem reversus, secundi consulatûs initio, Calend. Jan. eum in triumpho duxit. Effusa, ut prædiximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris ac Teutonis erat, cùm Cæpionem Manliúmque Coss. & antè Carbonem Silanúmque fudissent, fugâsséntque in Galliis, & exuissent exercitu, Scaurúmque Aurelium Cos. & alios celeberrimi nominis viros trucidâssent, populus R. non alium repellendis tantis hostibus magìs idoneum imperatorem, quàm Marium, est ratus. Tum multiplicati consulatus ejus. Tertius in apparatu belli consumptus: quo anno Cn. Domitius Trib. pleb. legem tulit, *ut sacerdotes*, quos antea collegæ sufficiebant, *populus crearet*. Quarto trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit; amplius CLM. hostium priore ac postero die ab eo trucidatis; génsque excisa Teutonum. Quinto, citra Alpes, in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse COS. & PROCOS. Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere prælio: cæsa aut capta amplius CM. hominum. Hâc victoria videtur meruisse Marius, ne ejus nati remp. pœniteret, ac bona malis repensâsse. Sextus consulatus veluti præmium ei meritorum datus. Non tamen hujus consulatûs fraudetur gloriâ; quo Servilii Glauciæ Saturniníque Apuleii furorem, continuatis honoribus remp. lacerantium, & gladiis quoque & cæde comitia discutientium, cos. armis compescuit; hominésque exitiabiles in Hostiliâ curiâ morte multavit.

CAP.

Cap. XIII. Deinde, interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animóque, quàm fortunâ, usus. Qui cùm senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cùm in multos clarissimos atque innocentissimos viros sævîssent, tum P. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverant) in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium; non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandæ illiciendaéque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipso cogitata, senatus probaret magìs; & honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; & hujus summæ gloriæ invideret, illorum mediocam ferret.

Cap. XIV. Tum conversus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod cùm moliens revertisset è foro, immensâ illâ & incognitâ, quæ eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs suæ cultello percussus, qui adfixus lateri ejus relictus est, intrà paucas horas decessit. Sed cùm ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium mœrentiúmque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiæ suæ: *Ecquando*, inquit, *propinqui amicique, similem mei civem habebit resp.?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit: cujus morum minimè omittatur argumentum. Cùm ædificaret domum in Palatio, in eo loco, ubi est, quæ quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statilii Sisennæ est; promitterétque ei architectus, *ita se eam ædificaturum,*

rum, ut libera à conspectu, immunis ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: Tu verò, inquit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perspici possit.*

CAP. XV. In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quòd extra Italiam colonias posuit. Id majores (cùm viderent tanto potentiorem Tyro Carthaginem; Massiliam Phocæâ; Syracusas Corintho; Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali solo) ità diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad censendum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem extra Italiam colonia *Carthago* condita est. Mors Drusi jampridem tumescens bellum excitavit Italicum. Quippe L. Cæsare, P. Rutilio Coss. abhinc annos cxx. universa Italia, cùm id malum ab Asculanis ortum esset, (quippe Servium prætorem Fonteiúmque legatum occiderant) ac deinde à Marsis exceptum in omnes penetrâsset regiones, arma adversùs Romanos cepit: quorum ut fortuna atrox, ita causa fuit justissima. Petebant enim eam civitatem, cujus imperium armis tuebantur: *per omnes annos atque omnia bella duplici numero se militum equitúmque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in id ipsum pervenisset fastigium, per quod homines ejusdem & gentis & sanguinis, ut externos alienósque, fastidire posset.* Id bellum amplius ccc. juventutis Italicæ abstulit. Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello; Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater; C. Marius, de quo prædiximus; L. Sulla, anno antè præturâ functus; Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen *Pii* consecutus erat. Quippe expulsum civitate à L. Saturnino trib. pleb. quòd solus in leges ejus jurare noluerat, pietate suâ, auctoritate senatûs, consensu reip. restituit patrem. Nec triumphis honoribúsque, quàm aut causâ exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

CAP.

CAP. XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces; Silo Poppædius, Herius Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego verecundiâ domestici sanguinis gloriæ quidquam, dum verum refero, subtraham. Quippe multum Minatii Magii, atavi mei, Asculanensis, tribuendum est memoriæ: qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi & fidelissimi viri, tantam hôc bello Romanis fidem præstitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cùm T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sullâ oppugnaret, Cosámque occuparet. Cujus de virtutibus cùm alii, tum maximè dilucidéque Q. Hortensius in Annalibus suis retulit. Cujus pietati plenam populus R. gratiam retulit; ipsum viritim civitate donando, duos filios ejus creando prætores, cùm seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hostibus occiderentur; exercitus P. R. multis in locis funderentur; útque ad saga iretur, diúque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant, quod adpellarent *Italicum*. Paullatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant maturiùs, vires refectæ sunt: Pompeio Sullâque & Mario fluentem procumbentémque Remp. restituentibus.

CAP. XVII. Finito ex maximâ parte, nisi quâ Nolani belli manebant reliquiæ, Italico bello, (quo quidem Romani victis adflictísque, ipsi exarmati, quàm integris universis, civitatem dare maluerunt) consulatum inierunt Q. Pompeius & L. Cornelius Sulla; vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abundè vituperari potest. Hic, natus familiâ nobili, sextus à Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cùm familiæ ejus claritudo intermissa esset, diu ita

se

ſe geſſit, ut nullam petendi conſulatum cogitationem habere videretur; deinde poſt præturam inluſtratus bello Italico, & antè in Galliâ legatione ſub Mario, quâ eminentiſſimos duces hoſtium fuderat, ex ſucceſſu animum ſumpſit; peténſque conſulatum, penè omnium civium ſuffragiis nactus eſt: ſed eum honorem undequinquageſimo ætatis ſuæ anno adſecutus eſt.

CAP. XVIII. Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque ſilendus, neque dicendus ſinè curâ, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortunâ, ſemper animo maximus, conſiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal, occupatâ Aſiâ, necatíſque in eâ omnibus civibus R. quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum, interimi juſſerat, (quo tempore neque fortitudine adversùs Mithridatem, neque fide in Romanos quiſquam Rhodiis par fuit: horum fidem Mitylenæorum perfidia inluminavit; qui Man. Aquillium alióſque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, poſtea à Pompeio reſtituta eſt) cùm terribilis Italiæ quoque videretur imminere, ſorte obvenit Sullæ Aſia provincia. Is, egreſſus urbe, cùm circa Nolam moraretur, (quippe ea urbs pertinaciſſimè arma retinebat, exercitúque Romano obſidebatur: velut pœniteret ejus fidei, quam omnium ſanctiſſimam bello præſtiterat Punico) P. Sulpicius, trib. pleb. diſertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus; cùm antea rectiſſimâ voluntate apud populum maximam quæſîſſet dignitatem, quaſi pigeret eum virtutum ſuarum, & bene conſulta ei malè cederent, ſubitò pravus & præceps, C. Mario, poſt LXX. annum omnia imperia & omnes provincias concupiſcenti, addixit; legémque ad populum tulit, quâ Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliáſque leges perniciosas & exitiabiles,

neque

neque tolerandas liberæ civitati, tulit: quin etiam Q. Pompeii Cos. filium, eundémque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

CAP. XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit, eámque armis occupavit; XII. auctores novarum pessimarúmque rerum, inter quos Marium cum filio & P. Sulpicio, urbe exturbavit ac lege latâ exsules fecit. Sulpicium etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus jugulavere; capútque ejus, erectum & ostentatum pro Rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annóque LXX. nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam se, fugiens consectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium jussu duumvirali perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui forté ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu expromenti indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit è carcere. Tum cives, ab hoste misereri paullò antè principis viri docti, instructum eum viatico, conlatâque veste, in navem imposuerunt. At ille, adsecutus circa Ænariam filium, cursum in Africam direxit; inopémque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit: cùm Marius adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.

CAP. XX. Hôc primùm anno sanguine Cos. Romani militis imbutæ manus sunt: quippe Pompeius, collega Sullæ, ab exercitu Cn. Pompeii proconsulis, seditione, sed quam dux creaverat, interfectus est. Non erat Mario Sulpicióque Cinna temperatior. Itaque cùm ita civitas Italiæ data esset, ut in octo tribus contribuerentur novi cives; ne potentia eorum & multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plúsque possent recepti in beneficium quàm auctores beneficii; Cinna, in omnibus tribu-

tribubus eos se distributurum, pollicitus est: quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in urbem acciverat. E quâ pulsus collegæ optimatiúmque viribus, cùm in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatûs consulatus ei abrogatus est, suffectúsque in ejus locum L. Cornelius Merula, flamen Dialis. Hæc injuria homine, quàm exemplo, dignior fuit. Tum Cinna, corruptis primò centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est. Is cùm universus in verbâ ejus jurâsset, retinens insignia consulatûs, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, è quorum delectu CCC. amplius cohortes conscripserat, ac triginta legionum instar impleverat. Opus erat partibus, auctoritate, gratiâ: cujus augendæ, C. Marium cum filio de exsilio revocavit, quíque cum iis pulsi erant.

CAP. XXI. Dum bellum autem infert patriæ Cinna, Cn. Pompeius, Magni pater, (cujus præclarâ operâ bello Marsico præcipuè circa Picenum agrum, ut præscripsimus, usa erat resp. quíque Asculum ceperat; circa quam urbem, cùm in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, V. & LXXM. civium Romanorum, amplius LXXM. Italicorum unâ die confluxerant) frustratus spe continuandi consulatûs, ita se dubium mediúmque partibus præstitit, ut omnia ex proprio usu ageret, temporibúsque insidiari videretur; & huc atque illuc, unde spes major affulsisset potentiæ, se exercitúmque deflecteret: sed ad ultimum magno atrocíque prælio cum Cinnâ conflixit. Cujus commissi patratíque sub ipsis mœnibus oculísque urbis Romanæ, pugnantibus spectantibúsque quam fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc, cùm utrumque exercitum, velut parum bello exhaustum, laceraret pestilentia, Cn. Pompeius decessit: cujus interitûs voluptas amissorum aut gladio aut morbo civium penè damno repensata est: populúsque R. quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit.

contulit. Seu duæ seu tres Pompeiorum fuere familiæ, primus ejus nominis, ante annos ferè CLXVIII. Q. Pompeius cum Cn. Servilio consul fuit. Cinna & Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, urbem occupaverunt; sed prior ingressus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.

CAP. XXII. Mox C. Marius, pestifero civibus suis reditu, intravit mœnia. Nihil illâ victoriâ fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentiâ in mediocres sævitum, sed excelsissimi quoque atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti: in iis Cos. Octavius, vir lenissimi animi, jussu Cinnæ interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cinnæ consulatu abdicaverat, incisis venis superfusóque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute reip. flamen Dialis precatus erat Deos, eos in execrationem Cinnæ partiúmque ejus tum precatus, optimè de rep. meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundiâ suâ moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Q. Catulus, (& aliarum virtutum & belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus) cùm ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce arenâque perpolito, inlatóque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magìs voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in rep. nec tamen adhuc quisquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. Postea id quoque accessit, ut sævitiæ causam avaritia præberet, & modus culpæ ex pecuniæ modo constitueretur; & qui fuisset locuples, fieret nocens, suíque quisque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod esset quæstuosum.

CAP. XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna, & septimum Marius in priorum dedecus iniit; cujus initio morbo oppressus decessit: vir in bello hostibus,

ſtibus, in otio civibus infeſtiſſimus, quietiſque impatientiſſimus. In hujus locum ſuffectus Valerius Flaccus, turpiſſimæ legis auctor, quâ *creditoribus quadrantem ſolvi* juſſerat: cujus facti merita eum pœna intrà biennium conſecuta eſt. Dominante in Italiâ Cinnâ, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde poſt in Aſiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis præfectis circa Athenas Bœotiámque & Macedoniam ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, &, plurimo circa multiplices Piræei portûs munitiones labore expleto, amplius CCM. hoſtium interficeret, nec minùs multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ à Sullâ ſunt, imputat Athenienſibus, nimiùm veri vetuſtatíſque ignarus eſt. Adeò enim certa Athenienſium in Romanos fides fuit, ut ſemper & in omni re, quicquid *ſincerâ fide* gereretur, id Romani, *Atticâ* fieri, prædicarent. Cæterùm tum oppreſſi Mithridatis armis homines miſerrimæ conditionis, cùm ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis: & animos extra mœnia, corpora, neceſſitati ſervientes, intrà muros habebant. Tranſgreſſus deinde in Aſiam Sulla, parentem ante omnia ſupplicémque Mithridaten invenit. Quem, multatum pecuniâ ac parte navium, Aſiâ omnibúſque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit; captivos recepit; in perfugas noxióſque animadvertit; paternis, id eſt Ponticis, finibus contentum eſſe juſſit.

CAP. XXIV. C. Flavius Fimbria, qui præfectus equitum, ante adventum Sullæ, Valerium Flaccum conſularem virum interfecerat, exercitúque occupato *imperator* appellatus, fortè Mithridaten pepulerat prælio, ſub adventum Sullæ ſe ipſe interemit; adoleſcens, quæ peſſimè auſus erat, fortiter exſecutus. Eodem anno P. Lænas trib. pleb. Sex. Lucilium, qui priori anno trib. pleb. fuerat, ſaxo Tarpeio dejecit; & cùm collegæ ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugiſſent, aquâ igníque iis interdixit. Tum Sulla, compoſitis tranſmarinis rebus, cùm ad eum, primum

omnium Romanorum, legati Parthorum veniſſent, & in iis quidam Magi ex notis corporis reſpondiſſent, *cæleſtem ejus vitam & memoriam futuram*, revectus in Italiam, haud plura quàm xxx. armatorum millia adverſum cc millia amplius hoſtium expoſuit Brundiſii. Vix quidquam in Sullæ operibus clarius duxerim, quàm quòd, cùm per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obſiderent, neque inlaturum ſe bellum iis diſſimulavit, nec quod erat in manibus omiſit; exiſtimavítque ante frangendum hoſtem, quàm ulciſcendum civem; repulſóque externo metu, ubi quod alienum eſſet viciſſet, ſuperaret quod erat domeſticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna ſeditione orta ab exercitu interemptus eſt: vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum: de quo verè dici poteſt, auſum eum quæ nemo auderet bonus, perfeciſſe quæ à nullo niſi fortiſſimo perfici poſſent; & fuiſſe eum conſultando temerarium, in exſequendo virum. Carbo, nullo ſuffecto collegâ, ſolus toto anno Cos. fuit.

CAP. XXV. Putares Sullam veniſſe in Italiam, non belli vindicem, ſed pacis auctorem: tantâ cum quiete exercitum per Calabriam Apuliámque, cùm ſingulari curâ frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam; tentavítque juſtis legibus & æquis conditionibus bellum componere: ſed iis, quibus & peſſima & immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Creſcebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque & ſaniſſimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanúmque Coss. ſuperat: quorum Norbanus acie victus; Scipio, ab exercitu ſuo deſertus ac proditus, inviolatus à Sullâ dimiſſus eſt. Adeò enim Sulla diſſimilis fuit bellator ac victor, ut dum vincit juſtiſſimo lenior, poſt victoriam audito fuerit crudelior. Nam & conſulem, ut prædiximus, exarmatúmque Sertorium, (proh quanti mox belli facem!) & multos alios, potitus eorum, dimiſit incolumes:

columes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi conspiceretur exemplum. Post victoriam, quâ descendens monte Tifata cum C. Norbano concurrerat, Sulla grates Dianæ, cujus numini regio illa sacrata est, solvit; aquas salubritate medendísque corporibus nobiles, & agros omnes addixit Deæ. Hujus gratæ religionis memoriam & inscriptio templi adfixa posti hodiéque & tabula testatur ærea intrà ædem.

CAP. XXVI. Indè Coss. Carbo III. & C. Marius, septies Cos. filius, annos natus XXVI. vir animi magìs quàm ævi paterni, multa fortitérque molitus, neque usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportum pulsus à Sullâ acie, Prænefte, quod antè naturâ munitum præsidiis firmaverat, se exercitúmque contulit. Ne quid umquam malis publicis deesset, in quâ civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimúsque sibi videbatur qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus prætor Domitium, Scævolam etiam pontificem maximum & divini humaníque juris auctorem celeberrimum, & C. Carbonem prætorium, Cos. fratrem, & Antistium ædilitium, velut faventes Sullæ partibus, in curiâ Hostiliâ trucidavit. Non perdit nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiæ filia, uxor Antistii; quæ, jugulato [ut prædiximus] viro, gladio se ipsam transfixit. Quantum hujus gloriæ famaéque accessit! nunc virtute eminet, patriâ latet.

CAP. XXVII. At Pontius Telesinus dux Samnitium, vir animi bellique fortissimus, penitúsque Romano nomini infestissimus, contractis circiter XLM. fortissimæ pertinacissimaéque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario Cos. abhinc annos CXI. Calendis Novembribus ita ad portam Collinam cum Sullâ dimicavit, ut ad summum discrimen & eum & remp. perduceret. Quæ non majus periculum adiit, Hannibalis intrà tertium miliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus,

lesinus, dictitánsque *adesse Romanis ultimum diem*, vociferabatur *eruendam delendámque urbem*: adjiciens, *numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos, nisi sylva, in quam refugere solerent, esset excisa.* Post primam demum horam noctis, & Romana acies respiravit, & hostium cessit. Telesinus posterâ die semianimis repertus est, victoris magis quam morientis vultum præferens: cujus abscissum caput ferri gestaríque circa Præneste Sulla jussit. Tum demum, desperatis rebus suis, C. Marius adulescens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, cum foramine è terrâ emersisset, à dispositis in id ipsum interemptus est. Sunt, qui suâ manu; sunt, qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telesino, unà obsesso & erumpente, occubuisse prodiderint. Utcumque cecidit, hodiéque tantâ patris imagine non obscuratur ejus memoria. De quo juvene quid existimaverit Sulla, in promptu est. Occiso enim demum eo *Felicis* nomen adsumpsit: quod quidem usurpâsset justissimè, si eundem & vincendi & vivendi finem habuisset. Oppugnationi autem Prænestis ac Marii præfuerat Ofella Lucretius; qui, cùm antè Marianarum fuisset partium, prætor ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesiníque pulsus est exercitus, Sulla perpetuâ ludorum Circensium honoravit memoriâ, qui sub ejus nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

CAP. XXVIII. Paullo antè quàm Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis præliis partium ejus viri hostium exercitum fuderant; duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, cùm Sullæ crudelitate aucta sunt. Quippe dictator creatus (cujus honoris usurpatio per annos CXX. intermissa: nam proximus post annum, quàm Hannibal Italiâ excesserat: utì adpareat populum R. usum dictatoris non tam desiderâsse, quàm timuisse potestatem imperii, quo priores ad vindicandam

maximis

maximis periculis remp. usi fuerant) immodicæ crudelitatis licentiâ usus est. Primus ille (& utinam ultimus!) exemplum proscriptionis invenit: ut, in quâ civitate petulantis convicii judicium histrioni rarum redditur, in eâ jugulati civis reis ex alto constitueretur auctoramentum; plurimúmque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis, quàm civis, uberius foret præmium; fierétque quisque merces mortis suæ. Nec tamen in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos insontes sævitum. Adjectum etiam, *ut bona proscriptorum venirent; exclusíque paternis opibus liberi etiam petendorum honorum jure prohiberentur; simúlque*, quod indignissimum est, *senatorum filii & onera ordinis sustinerent & jura perderent.*

CAP. XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico prædiximus, XXIII. annos natus, abhinc annos CXIII. privatis opibus ita consiliis magna ausus, magnificéque conata exsecutus, ad vindicandam restituendámque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed operis modus paucis eum narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, stirpis senatoriæ, forma excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, sed ex dignitate constantiâque in illam conveniens amplitudinem, fortunam quæ ejus ad ultimum vitæ comitata est diem: innocentiâ eximius, sanctitate præcipuus, eloquentiâ medius; potentiæ, quæ honoris causâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in togâ (nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem) modestissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconciliandâ gratiâ fidelissimus, in accipiendâ satisfactione facillimus; potentiâ suâ nunquam aut rarò ad impotentiam usus; penè omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxi-

ma, in civitate liberâ dominâque gentium, indignari, cùm omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conſpicere. Hic, à togâ virili adſuetus commilitio prudentiſſimi ducis parentis ſui, bonum & capax recta diſcendi ingenium ſingulari rerum militarium prudentiâ excoluit; ut à Sertorio Metellus laudaretur magìs, Pompeius timeretur validiùs.

CAP. XXX. Tum M. Perpenna prætorius, è proſcriptis, gentis clarioris quàm animi, Sertorium inter cœnam Etoſcæ interemit; Romaníſque certam victoriam, partibus ſuis excidium, ſibi turpiſſimam mortem peſſimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hiſpaniis triumphaverunt: ſed Pompeius hôc quoque triumpho, adhuc eques Ro. ante diem quàm conſulatum iniret, curru urbem invectus eſt. Quem virum, quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in ſummum faſtigium vectum, iniquo tuliſſe animo, C. Cæſaris, in altero conſulatu petendo, ſenatum populúmque R. rationem habere? Adeò familiare eſt hominibus, omnia ſibi ignoſcere, nihil aliis remittere; & invidiam rerum non ad cauſam, ſed ad voluntatem perſonáſque dirigere. Hoc conſulatu Pompeius tribunitiam poteſtatem reſtituit, cujus Sulla imaginem ſinè re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hiſpaniâ geritur, LXIV fugitivi, è ludo gladiatorio Capuâ profugientes, duce Spartaco, raptis ex eâ urbe gladiis, primò Veſuvium montem petiere; mox, creſcente in dies multitudine, gravibus variiſque caſibus adfecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut, quâ ultimò dimicavere acie, XL millia hominum ſe Romano exercitui oppoſuerint. Hujus patrati gloria penès M. Craſſum fuit, mox Romanorum omnium principem.

CAP. XXXI. Converterat Cn. Pompeii perſona totum in ſe terrarum orbem, & per omnia majore vi habebatur. Qui cum Cos. perquam laudabiliter juràſſet, *ſe in nullam provinciam ex eo magiſtratu iturum*,

ídque

ídque servâsset, post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, cùm, belli more, non latrociniorum, orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, piratæ terrerent, quasdámque etiam Italiæ urbes diripuissent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur; essétque ei imperium æquum in omnibus provinciis cum proconsulibus, usque ad quinquagesimum miliarium à mari. Quo S. C. penè totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur: sed tamen idem hoc ante biennium in M. Antonii præturâ decretum erat. Sed intērdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio homines æquo animo passi erant. Raró enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur. Contrà in íis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut depositurì aut retenturi videntur, & modum in voluntate habent. Dissuadebant optimates: sed consilia impetu victa sunt.

CAP. XXXII. Digna est memoriâ Q. Catuli cùm auctoritas tum verecundia: qui cum dissuadens legem in concione dixisset, *esse quidem præclarum Cn. Pompeium, sed nimium jam liberæ reip. neque omnia in uno reponenda*: adjecissetque, *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* subclamavit universa concio, *Te, Q. Catule*. Tum ille victus consensu omnium, & tam honorifico civitatis testimonio, è concione discessit. Hìc hominis verecundiam, populi justitiam mirari libet: hujus, quod non ultrà contendit; plebis, quod dissuadentem & adversarium voluntatis suæ vero testimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum, transtulerant, æqualiter inter utrumque ordinem partitus est: & Otho Roscius lege suâ equitibus in theatro loca restituit. At Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum adsumptis, descriptóque in omnes recessus maris præsidio navium, brevi, inexsuperabili manu, terrarum orbem liberavit, prædo-

nésque, per multa prælia multis locis victos, circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fugavit: &, quo maturiùs bellum tam latè diffusum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus remotóque à mari loco, in certâ sede constituit. Sunt qui hoc carpant: sed quamquam in auctore satìs rationis est, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret. Data enim facultate sinè rapto vivendi, rapinis arcuit.

CAP. XXXIII. Cùm esset in fine bellum piraticum, & L. Lucullus (qui ante septem annos ex Cos. sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnásque ac memorabiles res ibi gesserat, Mithridaten sæpe multis locis fuderat, egregiâ Cyzicum liberârat victoriâ, Tigranem regum maximum in Armeniâ vicerat, ultimamque bello manum penè magìs noluerat imponere, quàm non potuerat; qui, alioqui per omnia laudabilis, & bello penè invictus, pecuniæ expellebatur cupidine) idem bellum adhuc administraret, Manilius trib. pleb. semper venalis & alienæ minister potentiæ, legem tulit, *ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur*. Accepta ea, magnísque certatum inter imperatores jurgiis: cùm Pompeius Lucullo *infamiam pecuniæ*, Lucullus Pompeio *interminatam cupiditatem* objiceret *imperii*; neutérque ab eo, quod arguebatur, mentitus argui posset. Nam neque Pompeius, ut primum ad remp. adgressus est, quemquam animo parem tulit: & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat: neque eo viro quisquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magìs concupiit; in adpetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus: & qui eos ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; & quod cupîsset, arbitrio suo sumeret, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis convictibúsque & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem, ob injectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius *Xerxen togatum* vocare assueverat.

CAP. XXXIV. Per id tempus à Q. Metello Creta insula in populi R. potestatem redacta est: quæ ducibus Panare & Lasthene, XXIV millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborúmque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem usurâ gloriæ temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriæ partem conaretur vindicare. Sed & Luculli & Metelli triumphum cùm ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimæ, & ut vitâ clarus ita ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur, Cos. Sergii Catilinæ Lentulíque & Cethegi & aliorum utriusque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, constantiâ, vigiliâ, curâque eripuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est. Lentulus consularis & prætor iterum, Cethegúsque & alii clari nominis viri, auctore senatu, jussu Cos. in carcere necati sunt.

CAP. XXXV. Ille senatûs dies, quo hæc acta sunt, virtutem M. Catonis, jam multis in rebus conspicuam atque prænitentem, altissimè inluminavit. Hic genitus proavo M. Catone principe illo familiæ Porciæ, homo virtute simillimus, & per omnia ingenio diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat; cuíque id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in suâ potestate habuit. Hic trib. pleb. designatus, adhuc admodum adulescens, cùm alii suaderent, ut per municipia Lentulus conjuratíque custodirentur, penè inter ultimos interrogatus sententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, eo ardore oris orationem omnium, lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecit, sic impendentia ex ruinis incendiísque urbis & commutatione statûs publici pericula

ricula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendúmque in eos, quos prædiximus, censeret; majórque pars ordinis ejus Catonem prosequerentur domum. At Catilina non segniùs conata obiit, quàm sceleris conandi consilia inierat: quippe fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prælio reddidit.

Cap. XXXVI. Consulatui Ciceronis non mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Augustus, abhinc annos LXXXII: omnibus omnium gentium viris magnitudine suâ inducturus caliginem. Jam penè supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat diremptos gradibus ætatis floruisse hôc tempore Ciceronem, Hortensium, sanéque Crassum, Catonem, Sulpicium; móxque Brutum, Calidum, Cœlium, Calvum, & proximum Ciceroni Cæsarem; eorúmque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, æmulúmque Thucydidis Salustium; auctorésque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum? Penè stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maximè nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius Rabiriúsque, & consecutus Salustium Livius, Tibullúsque & Naso, perfectissimi in formâ operis sui: nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

Cap. XXXVII. Dum hæc in urbe Italiâque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversùs Mithridaten, qui post Luculli profectionem magnas novi exercitûs vires reparaverat, bellum gessit. At rex, fusus fugatúsque & omnibus exutus copiis, Armeniam Tigranénque socerum petit, regem ejus temporis, nisi quia Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius, intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex & præ-

sens

ſens ſe regnúmque ditioni ejus permiſit, præfatus : *Neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuiſſe, cujus ſe ſocietati commiſſurus foret, quàm Cn. Pompeium: proinde omnem ſibi vel adverſam vel ſecundam, cujus auctor ille eſſet, fortunam tolerabilem futuram: non eſſe turpe ab eo vinci, quem vincere eſſet nefas: neque ei inhoneſtè aliquem ſubmitti, quem fortuna ſuper omnes extuliſſet.* Servatus regi honos imperii, ſed multato ingenti pecuniâ: quæ omnis, ſicuti Pompeio moris erat, redacta in quæſtoris poteſtatem, ac publicis deſcripta litteris. Syria aliæque, quas occupaverat, provinciæ ereptæ: & aliæ reſtitutæ populo R. aliæ tum primùm in ejus poteſtatem redactæ; ut Syria, quæ tum primum facta eſt ſtipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armeniâ.

CAP. XXXVIII. Haud abſurdum videtur propoſiti operis regulæ, paucis percurrere, quæ cujusque ductu gens ac natio redacta in formulam provinciæ, ſtipendia pacta ſit: notabimus ut quæ faciliùs, quàm partibus, ſimul univerſa conſpici poſſint. Primus in *Siciliam* trajecit exercitum Cos. Claudius; & provinciam eam, poſt annos ferme LII. captis Syracuſis, fecit Marcellus Claudius. Primus *Africam* Regulus, nono ferme anno primi Punici belli: ſed poſt CCIV. annos P. Scipio Æmilianus, erutâ Carthagine, abhinc annos CLXXXII. Africam in formulam redegit provinciæ. *Sardinia*, inter primum & ſecundum bellum Punicum, ductu T. Manlii Cos. certum recepit imperii jugum. Immane bellicæ civitatis argumentum, quod ſemel ſub regibus, iterum hoc T. Manlio conſule, tertium Auguſto principe, certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit. In *Hiſpaniâ* primi omnium duxere exercitus Cn. & P. Scipiones, initio ſecundi belli Punici, abhinc annos CCI. indè variè poſſeſſa, & ſæpe amiſſa partibus, univerſa ductu Auguſti facta ſtipendiaria eſt. *Macedoniam* Paulus, Mummius *Achaiam*, Fulvius Nobilior ſubegit *Ætoliam*: *Aſiam* L. Scipio Africani frater eripuit Antiocho;

tiocho; sed beneficio senatûs populíque R. mox ab Attalis possessam regibus, M. Perpenna capto Aristonico fecit tributariam. *Cypro* devictâ nullis assignanda gloria est. Quippe Senatusconsulto, ministerio Catonis, regis morte, quam ille conscientiâ acciverat, facta provincia est. *Creta* Metelli ductu longissimæ libertatis fine multata. Et *Syria Pontúsque* Cn. Pompeii virtutis monumenta sunt.

CAP. XXXIX. *Gallias*, primùm Domitio & Fabio nepote Paulli, qui *Allobrogicus* vocatus est, intratas cum exercitu, magnâ mox clade nostrâ sæpe & adfectavimus & amisimus: sed fulgentissimum C. Cæsaris opus in iis conspicitur. Quippe ejus ductu auspiciisque infractæ, penè idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt stipendium. Ab eodem facta *Numidia*. *Ciliciam* perdomuit Isauricus, & post bellum Antiochinum Vulso Manlius *Gallo-græciam*. *Bithynia*, ut prædiximus, testamento Nicomedis relicta hæreditaria. Divus Augustus, præter *Hispaniam* aliásque gentes, quarum titulis forum ejus prænitet, penè idem, factâ *Ægypto* stipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ærarium reditus contulit. At Tib. Cæsar, quam certam Hispanis parendi confessionem extorserat parens, *Illyriis Dalmatisque* extorsit. *Rhætiam* autem & *Vindelicos* ac *Noricos*, *Pannoniámque* & *Scordiscos*, novas imperio nostro subjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate *Cappadociam* populo R. fecit stipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

CAP. XL. Secuta deinde Cn. Pompeii militia, gloriæ laboríîne majoris, incertum est. Penetratæ cum victoriâ Media, Albania, Iberia; ac deinde flexum agmen ad eas nationes, quæ dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos Heniochósque & Achæos: & oppressus auspiciis Pompeii, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus omnium juris sui regum, præter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, suóque & civium voto major,

jor, & per omnia fortunam hominis egressus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat. Quippe plerique, non sinè exercitu venturum in urbem, adfirmabant, & libertati publicæ staturum arbitrio suo modum. Quo magis hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit. Omni quippe Brundisii dimisso exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem semper illi vacare moris fuit, in urbem rediit : magnificentissimúmque de tot regibus per biduum egit triumphum; longéque majorem omni ante se inlatâ pecuniâ in ærarium, præterquam à Paullo, ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio, T. Ampius & T. Labienus tribb. pleb. legem tulerunt, ut is ludis Circensibus coronâ laureâ & omni cultu triumphantium uteretur, scenicis autem prætextâ coronâque laureâ. Id ille non plùs quàm semel (& hoc sanè nimium fuit) usurpare sustinuit. Hujus viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primum ex Africâ, iterum ex Europâ, tertiò ex Asiâ triumpharet; &, quot partes terrarum orbis sunt, totidem faceret monumenta victoriæ suæ. Numquam eminentia invidiâ carent. Itaque & Lucullus, memor tamen acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus, non injustè querens, (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius subduxerat) & cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promissa civitatibus à Pompeio, aut bene meritis præmia ad arbitrium ejus persolverentur.

CAP. XLI. Secutus deinde est consulatus C. Cæsaris: qui scribenti manum injicit, & quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic (nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, &, quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus, formâ omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiæ effusissimus, animo super humanam & naturam & fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ

entiâ periculorum, Magno illi Alexandro, ſed ſobrio neque iracundo, ſimillimus; qui denique ſemper & ſomno & cibo in vitam, non in voluptatem, uteretur) cùm fuiſſet C. Mario ſanguine conjunctiſſimus, atque idem Cinnæ gener, (cujus filiam ut repudiaret, nullo metu compelli potuit, cum M. Piſo conſularis Anniam, quæ Cinnæ uxor fuerat, in Sullæ dimiſiſſet gratiam; habuiſſetque fere XIIX. annos, eo tempore, quo Sulla rerum potitus eſt) magìs miniſtris Sullæ adjutoribúſque partium, quàm ipſo, conquirentibus eum ad necem, mutatâ veſte, diſſimilémque fortunæ ſuæ indutus habitum, nocte urbe elapſus eſt. Idem poſtea admodum juvenis, cùm à piratis captus eſt, ita ſe per omne ſpatium, quo ab his retentus eſt, apud eos geſſit, ut pariter his terrori venerationíque eſſet; neque umquam aut nocte aut die (cur enim, quod vel maximum eſt, ſi narrari verbis ſpecioſis non poteſt, omittatur?) aut excalcearetur aut diſcingeretur: in hoc ſcilicet, ne, ſi quando aliquid ex ſolito variaret, ſuſpectus his, qui oculis tantummodo eum cuſtodiebant, foret.

CAP. XLII. Longum eſt narrare, quid & quoties auſus ſit; quanto opere conata ejus, qui obtinebat Aſiam, magiſtratus P. R. metu ſuo deſtituerit. Illud referatur, documentum tanti mox evaſuri viri. Quæ nox eam diem. ſecuta eſt, quâ publicâ civitatum pecuniâ redemptus eſt, (ita tamen ut cogeret antè obſides à piratis civitatibus dari) contractâ claſſe, & privatus, & tumultuariâ invectus in eum locum, in quo ipſi prædones erant, partem claſſis fugavit, partem merſit, aliquot naves multóſque mortales cepit, lætúſque nocturnæ expeditionis triumpho ad ſuos reverſus eſt: mandatíſque cuſtodiæ, quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconſulem Junium, (tum idem enim Aſiam eámque oram obtinebat) petens, ut auctor fieret ſumendi de captivis ſupplicii. Quod cùm ille ſe facturum negâſſet, venditurúmque captivos dixiſſet, (quippe ſequebatur invidia inertiam)

am) incredibili celeritate revectus ad mare, priùs quàm de eâ re ulli proconsulis redderentur epistolæ, omnes quos ceperat suffixit cruci.

CAP. XLIII. Idem mox ad sacerdotium ineundum (quippe absens pontifex factus erat in Cottæ consularis locum, cùm penè puer à Mario Cinnâque Flamen Dialis creatus, victoriâ Sullæ, qui omnia ab iis acta fecerat inrita, amisisset id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiceretur à prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & meritò jam infestis sibi, quatuor scalmorum navem unà cum duobus amicis decémque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris trajecit sinum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cùm exuisset vestem, alligâssétque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborúmque ex longinquo ordinem antemnarum præbuisse imaginem. Reliqua ejus acta in urbe, nobilissimáque Dolabellæ accusatio, & major civitatis in eâ favor quàm reis præstari solet; contentionésque civiles cum Q. Catulo, atque aliis eminentissimis viris, celeberrimæ; & ante præturam victus maximi pontificatûs petitione Q. Catulus, omnium confessione senatûs princeps; restituta in ædilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii; simúlque revocati ad jus dignitatis proscriptorum liberi; & prætura quæsturáque mirabili virtute atque industriâ obita in Hispaniâ, cùm esset quæstor sub Vetere Antistio, avo hujus Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium & sacerdotum patris, viri in tantum boni in quantum humana simplicitas intelligi potest: quo notiora sunt, minùs egent stylo.

CAP. XLIV. Hôc igitur Cos. inter eum & Cn. Pompeium & M. Crassum inita potentiæ societas; quæ urbi orbíque terrarum, nec minùs diverso quoque tempore ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus, ut prædiximus, multi

multi obtrectabant, per Cæsarem confirmarentur Cos. Cæsar autem, quòd animadvertebat se cedendo Pompeii gloriæ aucturum suam, &, invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ, confirmaturum vires suas; Crassus, ut quem principatum solus adsequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæsaris. Affinitas etiam inter Cæsarem Pompeiúmque contracta nuptiis: quippe filiam C. Cæsaris Cn. Magnus duxit uxorem. In hôc consulatu Cæsar legem tulit, *ut ager Campanus plebi divideretur*, suasore legis Pompeio. Ita circiter xx millia civium eò deducta, & jus ab his restitutum post annos circiter CLII. quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Bibulus collega Cæsaris, cùm actiones ejus magìs vellet impedire quàm posset, majore parte anni domi se tenuit: quo facto dum augere vult invidiam collegæ, auxit potentiam. Tum Cæsari decretæ in quinquennium Galliæ.

CAP. XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nôsset modum, malorum propositorum exsecutor acerrimus, infamis etiam sororis stupro, & actus incesti reus ob initum inter religiosissima P. R. sacra adulterium, cùm graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret, (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) & à patribus ad plebem transîsset, legem in tribunatu tulit: *Qui civem R. indemnatum interemisset, ei aquâ & igni interdiceretur.* Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur. Ita vir optimè meritus de rep. conservatæ patriæ pretium calamitatem exsilii tulit. Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Cæsar & Pompeius. Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter xx viros dividendo agro Campano esse noluisset. Idem intrà biennium, serâ Cn. Pompeii curâ, verùm ut cœpit interritâ, vocísque Italiæ ac decretis senatûs, virtute atque actione Annii Milonis trib. pleb. dignitati patriaéque restitutus est. Ne-

que,

que, post Numidici exsilium aut reditum, quisquam aut expulsus invidiosiùs, aut receptus est lætiùs. Cujus domus, quàm infestè à Clodio disjecta erat, tam speciosè à senatu restituta est. Idem P. Clodius in senatu, sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem à rep. relegavit. Quippe legem tulit, *ut is quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemæum*, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille, sub adventum Catonis, vitæ suæ vim intulit: unde pecuniam longè speratâ majorem Cato Romam retulit. Cujus integritatem laudari, nefas est: insolentia penè argui potest, quòd, unà cum Coss. ac senatu effusâ civitate obviàm, cùm per Tiberim subiret navibus, non antè iis egressus est, quàm ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

CAP. XLVI. Cùm deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, C. Cæsar in Galliâ ageret; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibúsque cæsis & captis hostium millibus, etiam in Britanniam trajecisset exercitum, alterum penè imperio nostro ac suo quærens orbem; invictum par consulum, Cn. Pompeius & M. Crassus, alterum iniere consulatum; qui neque petitus honestè ab his, neque probabiliter gestus est. Cæsari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatæ in idem spatium temporis provinciæ; Crasso, bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta. Qui vir, cætera sanctissimus immunísque voluptatibus, neque in pecuniâ neque in gloriâ concupiscendâ aut modum nôrat aut cupiebat terminum. Hunc, proficiscentem in Syriam diris cum ominibus, tribuni pleb. frustra retinere conati: quorum exsecrationes si in ipsum tantummodo valuissent, vile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reip. Transgressum Euphraten Crassum petentémque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit. Reliquias legionum

num C. Caſſius, atrociſſimi mox auctor facinoris, tum quæſtor, conſervavit; Syriàmque adeò in P. R. poteſtate retinuit, ut tranſgreſſos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

Cap. XLVII. Per hæc inſequentiáque, &, quæ prædiximus, tempora, amplius cccc millia hoſtium à C. Cæſare cæſa ſunt, plura capta. Pugnatum ſæpe directâ acie, ſæpe in agminibus, ſæpe eruptionibus: bis penetrata Britannia. Novem denique æſtatibus vix ullâ non juſtiſſimus triumphus emeritus. Circa Aleſiam verò tantæ res geſtæ, quantas audere vix hominis, perficere, penè nullius, niſi Dei, fuerit. Septimo ferme anno Cæſar morabatur in Galliis, cùm, medium jam ex invidiâ potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium & C. Cæſarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni deceſſit; atque, omnia inter deſtinatos tanto diſcrimini duces dirimente fortunâ, filius quoque parvus Pompeii, Juliâ natus, intrà breve ſpatium obiit. Tam in gladios cædéſque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur nec modus, tertius conſulatus ſoli Cn. Pompeio, etiam adverſantium antea dignitati ejus judicio, delatus eſt. Cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis ſibi optimatibus, maximè à C. Cæſare alienatus eſt. Sed ejus conſulatûs omnem vim in coërcitionem ambitûs exercuit. Quo tempore P. Clodius à Milone candidato conſulatûs, exemplo inutili, facto ſalutari reip. circa Bovillas, contractâ ex occurſu rixâ, jugulatus eſt. Milonem reum non magìs invidia facti, quàm Pompeii damnavit voluntas: quem quidem M. Cato palàm latâ abſolvit ſententiâ. Quam ſi maturiùs tuliſſet, non defuiſſent, qui ſequerentur exemplum; probaréntque eum civem occiſum, quo nemo pernicioſior reip. neque bonis inimicior vixerat.

Cap. XLVIII. Intrà breve deinde ſpatium belli civilis exarſerunt initia: cùm juſtiſſimus quisque & à Cæſare & à Pompeio vellet dimitti exercitus.

Quippe

Quippe Pompeius in ſecundo conſulatu Hiſpanias ſibi decerni voluerat, eáſque per triennium abſens ipſe ac præſidens urbi, per Afranium & Petreium conſularem ac prætorium, legatos ſuos, adminiſtrabat: & iis, qui à Cæſare dimittendos exercitus contendebant, adſentabatur; iis, qui ab ipſo quoque, adverſabatur. Qui ſi ante biennium quàm ad arma itum eſt, perfectis muneribus theatri & aliorum operum, quæ ei circumdedit, graviſſimâ tentatus valetudine deceſſiſſet in Campaniâ, (quo quidem tempore univerſa Italia vota pro ſalute ejus, primò omnium civium, ſuſcepit) defuiſſet fortunæ deſtruendi ejus locus; & quam apud ſuperos habuerat magnitudinem, inlibatam detuliſſet ad inferos. Bello autem civili, & tot, quæ deinde per continuos xx annos conſecuta ſunt, malis, non alius majorem flagrantiorémque, quàm C. Curio trib. pleb. ſubjecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienaéque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſſimè nequam, & facundus malo publico: cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ neque cupiditates ſufficere poſſent. Hic primò pro Pompeii partibus, id eſt, ut tunc habebatur, pro rep. mox ſimulatione contra Pompeium & Cæſarem, ſed animo pro Cæſare ſtetit. Id gratìs, an accepto centies HS. fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum ſaluberrimas coaleſcentis conditiones pacis, quas & Cæſar juſtiſſimo animo poſtulabat, & Pompeius æquo recipiebat, diſcuſſit ac rupit; unicè cavente Cicerone concordiæ publicæ. Harum præteritarumque rerum ordo, cùm juſtiùs aliorum voluminibus promatur, tum, utì ſpero, noſtris explicabitur.

CAP. XLIX. Nunc propoſito operi ſua forma reddatur: ſi priùs gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metellóque & Hortenſio; qui cùm ſinè invidiâ in rep. floruiſſent, eminuiſſéntque ſinè periculo, quietâ, aut certè non præcipitatâ, fatali ante initi-

um bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo & Marcello Coss. post urbem conditam annis DCCIII. & anno LXXIIX. quàm tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hìc omnia speciosa, illìc valentia. Pompeium senatûs auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia. Consules senatúsque causæ, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum à Cæsare, quod servandæ pacis causâ tentari posset; nihil receptum à Pompeianis: cùm alter consul justo esset ferocior; Lentulus verò salvâ rep. salvus esse non posset; M. autem Cato *moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reip.* contenderet: vir antiquus & gravis Pompeii partes laudaret magìs, prudens sequeretur Cæsaris; & illa gloriosa, hæc terribiliora duceret. Ut deinde, spretis omnibus quæ Cæsar postulaverat, tantummodo contentus cum unâ legione titulum retinere provinciæ, privatus in urbem veniret, & se in petitione consulatûs suffragiis P. R. committeret, decrevere: ratus bellandum Cæsar, cum exercitu Rubiconem transiit. Cn. Pompeius consulésque & major pars senatûs, relictâ urbe, ac deinde Italiâ, transmisere Dyrrhachium.

CAP. L. At Cæsar Domitio legionibúsque Corfinii, quæ unà cum eo fuerant, potitus, duce aliísque, qui voluerant abire ad Pompeium, sinè dilatione dimissis, persecutus Brundisium, ita ut appareret, malle, integris rebus & conditionibus, finire bellum, quàm opprimere fugientes, cùm transgressos reperisset Coss. in urbem revertit: redditâque ratione consiliorum suorum in senatu & in concione, ac miserrimæ necessitudinis, cùm alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia est, fide melior, quàm consilio prudentior: intempestìvè principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debent interponere, qui non parentem coërcere

cere possunt. Exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, se Cæsari tradidit. Uterque legatorum, & quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

CAP. LI. Proximo anno, cùm Dyrrhachium ac vicina ei urbi regio castris Pompeii teneretur, (qui, accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regúmque & tetrarcharum simúlque dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, sepserat, quo minùs Cæsar legiones possèt transmittere) suâ & celeritate & fortunâ C. Cæsar usus, nihil in morâ habuit, quo minùs eò, cùm vellet, ipse exercitúsque classibus perveniret, & primò penè castris Pompeii sua jungeret, mox etiam obsidione munimentísque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quàm obsessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium, sæpiúsque cum Lentulo conlocutus, Cos. dubitante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus, non Hispaniensis natus, sed Hispanus, in triumphum & pontificatum adsurgeret, fierétque ex privato consularis. Variatum deinde præliis, sed uno longè magìs Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt Cæsaris milites.

CAP. LII. Tum Cæsar cum exercitu fatalem victoriæ suæ Thessaliam petiit. Pompeius, longè diversa aliis suadentibus, (quorum plerique hortabantur, *ut in Italiam transmitteret*: neque hercules quidquam partibus illis salubrius fuit: alii, ut *bellum traheret*, quod dignatione partium in dies ipsis magìs prosperum fieret) usus impetu suo, hostem secutus est. Aciem Pharsalicam & illum cruentissimum Romano nomini diem, tantúmque utriusque exercitus profusum sanguinis, & conlisa inter se duo reip. capita, effossúmque alterum Romani imperii lumen, tot

tot taléſque Pompeianarum partium cæſos viros, non recipit enarranda hic ſcripturæ modus. Illud notandum eſt: ut primùm C. Cæſar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit, quàm in omnes partes (ut militari & verbo & conſuetudine utar) dimitteret. Prò Dii immortales, quod hujus voluntatis erga Brutum ſuæ poſtea vir tam mitis pretium tulit! Nihil illâ victoriâ mirabilius, magnificentius, clarius fuit, quando neminem, niſi acie conſumptum, civem patria deſideravit: ſed munus miſericordiæ corrupit pertinacia; cùm libentiùs vitam victor jam daret, quàm victi acciperent.

CAP. LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis conſularibus Sextóque filio & Favonio Prætorio, quos comites ei fortuna adgregaverat, aliis *ut Parthos*, aliis *ut Africam* peteret, in quâ fideliſſimum partium ſuarum haberet regem Jubam, ſuadentibus, Ægyptum petere propoſuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat, Alexandriæ contulerat. Sed quis in adverſis beneficiorum ſervat memoriam? aut quis ullam calamitoſis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Miſſi itaque ab rege, qui venientem Cn. Pompeium (is jam à Mitylenis Corneliam uxorem, receptam in navem, fugæ comitem habere cœperat) conſilio Theodoti & Achillæ, exciperent, hortarentúrque ut ex onerariâ in eam navem, quæ obviàm proceſſerat, tranſcenderet. Quod cum feciſſet, princeps Romani nominis, imperio arbitrióque Ægyptii mancipii, C. Cæſare, P. Servilio Coss. jugulatus eſt. Hic, poſt tres conſulatus & totidem triumphos, domitúmque terrarum orbem, ſanctiſſimi ac præſtantiſſimi viri, in id evecti ſuper quod adſcendi non poteſt, duodeſexageſimum annum agentis, pridie natalem ipſius, vitæ fuit exitus: in tantum in illo viro à ſe diſcordante fortunâ, ut cui modò ad victoriam terra deſuerat, deeſſet ad ſepulturam. Quid aliud

aliud quàm nimiùm occupatos dixerim, quos in ætate & tanti & penè noſtri ſæculi viri fefellit quinquennium? cùm à C. Atilio & Q. Servilio Coss. tam facilis eſſet annorum digeſtio. Quod adjeci, non ut arguerem, ſed ne arguerer.

CAP. LIV. Non fuit major in Cæſarem, quàm in Pompeium fuerat, regis eorúmque, quorum is auctoritate regebatur, fides. Quippe cùm venientem eum tentâſſent inſidiis, ac deinde bello laceſſere auderent, utrique ſummo imperatorum, alteri ſuperſtiti meritas pœnas luere ſuppliciis. Nuſquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine. Quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum: quod ciebat rex Juba, & Scipio, vir conſularis, ante biennium, quàm extingueretur Pompeius, lectus ab eo ſocer: horúmque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorúmque inopiâ, perductis ad eos legionibus: qui vir, cùm ſummum ei à militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

CAP. LV. Admonet promiſſæ brevitatis fides, quanto omnia tranſcurſu dicenda ſint. Sequens fortunam ſuam Cæſar, pervectus in Africam, (quam, occiſo Curione, Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus) ibi primò varia fortunâ, mox pugnavit ſuâ; inclinataéque hoſtium copiæ. Nec diſſimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæſaris fuit. Victorem Africani belli C. Cæſarem gravius excepit Hiſpanienſe, (nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriæ ejus adſtruxit) quod Cn. Pompeius Magni filius, adoleſcens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat: undique ad eum, adhuc paterni nominis magnitudinem ſequentium, ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. Sua Cæſarem in Hiſpaniam comitata fortuna eſt: ſed nullum unquam atrocius periculoſiúſque ab eo initum prælium; adeò ut, plùs quàm dubio Marte, deſcenderet equo, conſiſténſque ante recedentem ſuorum aciem, increpitâ priùs fortunâ, quòd ſe in

eum

eum servâsset exitum, denuntiaret militibus, *vestigio se non recessurum: proinde viderent quem & quo loco imperatorem deserturi forent.* Verecundiâ magìs quàm virtute acies restitutæ sunt, à duce quàm à milite fortiùs. Cn. Pompeius, gravis vulnere, inventus inter solitudines avias, interemptus est. Labienum Varúmque acies abstulit.

CAP. LVI. Cæsar omnium victor, regressus in urbem, (quod humanam excedat fidem) omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit: magnificentissimísque gladiatorii muneris, naumachiæ, & equitum pedítúmque, simul elephantorum certaminis spectaculis, epulíque per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. *Gallici* apparatus ex citro, *Pontici* ex acantho, *Alexandrini* testudine, *Africi* ebore, *Hispaniensis* argento rasili constitit; pecunia ex manubiis lata paullò ampliùs sexies millies H. S. Neque illi tanto viro, & tam clementer omnibus victoriis suis uso, plùs quinque mensium principalis quies contigit. Quippe cùm mense Octobri in urbem revertisset, idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contrà differendo Cassium offenderat, adjectis etiam consiliariis cædis familiarissimis omnium, & fortunâ partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto & C. Trebonio, aliísque clari nominis viris, interemptus est. Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro Rostris insigne regium; quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

CAP. LVII. Laudandum experientiâ consilium est Pansæ atque Hirtii: qui semper prædixerant Cæsari, *ut principatum armis quæsitum armis teneret.* Ille dictitans, *mori se quàm timeri malle*, dùm clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est: cùm quidem plurima præsagia atque indicia

indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi. Nam & haruspices præmonuerant, *ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem*; & uxor Calpurnia, territa nocturno visu, *ut eâ die domi subsisteret*, orabat; & libelli, conjurationem nuntiantes, dati, ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujuscumque fortunam mutare constituit, consilia corrumpit.

CAP. LVIII. Quo anno id patravere facinus, Brutus & C. Cassius prætores erant; D. Brutus Cos. designatus. Hi unà cum conjurationis globo, stipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, cùm Cos. Antonius (*quem* cùm *simul interimendum* censuit Cassius, *testamentumque Cæsaris abolendum*, Brutus repugnaverat; dictitans, *nihil ampliùs civibus præter tyranni* (ita enim appellari Cæsarem facto ejus expediebat) *petendum esse sanguinem*) convocato senatu (cùm jam Dolabella, quem substituturus sibi Cæsar designaverat Cos. fasces atque insignia corripuisset consularia) velut pacis auctor, liberos suos obsides in Capitolium misit, fidémque descendendi tutò interfectoribus Cæsaris dedit; & illud *decreti Atheniensium* celeberrimi exemplum, relatum à Cicerone, *oblivionis præteritarum rerum*, decreto patrum comprobatum est.

CAP. LIX. Cæsaris deinde testamentum apertum est, quo C. Octavium, nepotem sororis suæ Juliæ, adoptabat: de cujus origine, etiamsi præventis, & pauca dicenda sunt. Fuit C. Octavius, ut non patriciâ, ita admodum speciosâ equestri genitus familiâ, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic prætor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, cùm ei dignatio Juliâ genitam Atiam conciliâsset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatúsque in eâ *imperator*, decedens ad petitionem consulatûs, obiit, prætextato relicto filio. Quem C. Cæsar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum vitricum, dilexit ut suum, natúmque annos XIIX. Hi-

spaniensis militiæ adsecutum se postea comitem habuit, numquam aut alio usum hospitio quàm suo, aut alio vectum vehiculo: pontificatûsque sacerdotio puerum honoravit. Et, pacatis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus disciplinis singularis indolis juvenem, Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut est nuntiatum de cæde avunculi, cùm protinus ex vicinis legionibus centuriones suam suorúmque militum operam ei pollicerentur, neque eam spernendam Salvidienus & Agrippa dicerent; ille, festinans pervenire in urbem, omnem ordinationem & necis & testamenti Brundisii comperit. Cui, adventanti Romam, immanis amicorum occurrit frequentia; &, cùm intraret urbem, Solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter rotundatúsque, in colorem arcûs, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.

CAP. LX. Non placebat Atiæ matri Philippóque vitrico, adiri nomen invidiosæ fortunæ Cæsaris: sed adserebant salutaria reip. terrarúmque orbis fata conditorem conservatorémque Romani nominis. Sprevit itaque cœlestis animus humana consilia; & cum periculo potiùs summa, quam tutò humilia, proposuit sequi; maluítque & avunculo Cæsari de se, quam vitrico, credere; dictitans, *nefas esse, quo nomine Cæsari dignus esset visus, semetipsum videri indignum.* Hunc protinus Antonius Cos. superbè excipit (neque is erat contemptus, sed metus) víxque admisso in Pompeianos hortos loquendi secum tempus dedit; mox etiam, velut insidiis ejus petitus, sceleste insimulare cœpit: in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est. Apertè deinde Antonii ac Dolabellæ consulum ad nefandam dominationem erupit furor. HS septies millies, depositum à C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, actorum ejusdem insertis falsis, civitatísque corruptis commentariis. Atque omnia pretio temperata, vendente

te remp. Cos. Idem, provinciam D. Bruto designato Cos. decretam, Galliam occupare statuit: Dolabella transmarinas decrevit sibi: intérque naturaliter dissimillimos, ac diversa volentes, crescebat odium: eóque C. Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

CAP. LXI. Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas: indignatio & dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat: cùm C. Cæsar, XIX. annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, majorem senatu pro rep. animum habuit: primúmque à Calatiâ, mox à Casilino veteranos excivit paternos. Quorum exemplum secuti alii brevì in formam justi coiere exercitûs. Mox cúm Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire jusserat, legio Martia & Quarta, cognitâ & senatûs voluntate & tanti juvenis indole, sublatis signis ad Cæsarem se contulerunt. Eum senatus, honoratum equestri statuâ, quæ hodiéque in Rostris posita ætatem ejus scripturâ indicat (qui honor non alii, per CCC. annos, quàm L. Sullæ & Cn. Pompeio & C. Cæsari contigerat) pro prætore, unà cum Coss. designatis Hirtio & Pansâ, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo, annum agente vicesimum, fortissimè circa Mutinam administratum est; & D. Brutus obsidione liberatus; Antonius turpi ac nudâ fugâ coactus deserere Italiam: consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex vulnere mortem obiit.

CAP. LXII. Omnia, antequam fugaretur Antonius, honorificè à senatu in Cæsarem exercitúmque ejus decreta sunt, maximè auctore Cicerone: sed, ut recessit metus, erupit voluntas, protinúsque Pompeianis partibus rediit animus. Bruto Cassióque provinciæ, quas jam ipsi sinè ullo S. C. occupaverant, decretæ. Laudati quicumque his se exercitus tradidissent. Omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. Quippe M. Brutus & C. Cassius,

 nunc

nunc metuentes arma Antonii, nunc, ad augendam ejus invidiam, simulantes se metuere, testati edictis *libenter se vel in perpetuo exsilio victuros, dum reip. constaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam, plurimum sibi honoris esse in conscientiâ facti sui,* profecti urbe atque Italiâ, intento ac pari animo, sinè auctoritate publicâ, provincias exercitúsque occupaverant; &, *ubicumque ipsi essent,* prætexentes *esse remp.* pecunias etiam, quæ ex transmarinis provinciis Romam ab quæstoribus deportabantur, à volentibus acceperant: quæ omnia senatûs decretis comprehensa & comprobata sunt. Et D. Bruto, quòd alieno beneficio viveret, decretus triumphus: Pansæ atque Hirtii corpora publicâ sepulturâ honorata. Cæsaris adeò nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum ejus missi erant, juberentur *submoto eo milites adloqui.* Non fuit tam ingratus exercitus, quàm fuerat senatus: nam, cùm eam injuriam dissimulando Cæsar ferret, negavere milites, *sinè imperatore suo ulla se audituros mandata.* Hoc est illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, *Cæsarem laudandum & tollendum* censebat; cum aliud diceret, aliud intelligi vellet.

CAP. LXIII. Interim Antonius, fugâ transgressus Alpes, primò per conloquia repulsus à M. Lepido (qui, pontifex maximus in C. Cæsaris locum furto creatus, decretâ sibi Hispaniâ, adhuc in Galliâ morabatur) mox sæpius in conspectum veniens militum (cùm & Lepido omnes imperatores forent meliores, & multis Antonius, dum erat sobrius) per aversa castrorum proruto vallo militibus receptus est: qui titulo imperii cedebat Lepido, cùm summa virium penès eum foret. Sub Antonii ingressum in castra Juventius Laterensis, vir vitâ ac morte consentaneus, cùm acerrimè suasisset Lepido, *ne se cum Antonio hoste judicata jungeret,* inritus consilii, gladio se ipse transfixit. Plancus deinde, dubiâ, id est suâ, fide, diu quarum esset partium secum luctatus, ac

ſibi difficilè conſentiens, & nunc adjutor D. Bruti, deſignati Cos. collegæ ſui, ſenatuíque ſe literis venditans, mox ejuſdem proditor; Aſinius autem Pollio, firmus propoſito, & Julianis partibus fidus, Pompeianis adverſus; uterque exercitus tradidere Antonio.

CAP. LXIV. D. Brutus, deſertus primò à Planco, pòſt etiam inſidiis ejuſdem petitus, paullatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hoſpitis cujuſdam nobilis viri, nomine Cameli, domo, ab iis, quos miſerat Antonius, jugulatus eſt; juſtiſſimáſque optimè de ſe merito viro C. Cæſari pœnas dedit. Cujus, cùm primus omnium amicorum fuiſſet, interfector fuit; & fortunæ, ex quâ fructum tulerat, invidiam in auctorem relegebat; cenſebátque æquum, quæ acceperat à Cæſare, retinere; Cæſarem, qui illa dederat, perîſſe. Hæc ſunt tempora, quibus M. Tullius continuis actionibus æternas Antonii memoriæ inuſſit notas. Sed hic fulgentiſſimo & cœleſti ore, at tribunus Canutius continuâ rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte ſtetit: ſed tribuni ſanguine commiſſa proſcriptio; Ciceronis, velut ſatiato Antonio, pœna finita. Lepidus deinde à ſenatu hoſtis judicatus eſt, ut antè fuerat Antonius.

CAP. LXV. Tum inter eum Cæſarémque & Antonium commercia epiſtolarum, & conditionum facta mentio; cùm Antonius & ſubinde Cæſarem admoneret, quàm inimicæ ipſi Pompeianæ partes forent, & in quod jam emerſiſſent faſtigium, & quanto Ciceronis ſtudio Brutus Caſſiúſque attollerentur; denuntiarétque, *ſe cum Bruto Caſſióque, qui jam decem & ſeptem legionum potentes erant, juncturum vires ſuas, ſi Cæſar ejus aſpernaretur concordiam*; dicerétque, *plus Cæſarem patris, quam ſe amici ultioni debere.* Igitur initur potentiæ ſocietas, &, hortantibus orantibúſque exercitibus, inter Antonium etiam & Cæſarem facta adfinitas; cùm eſſet privigna Antonii deſponſa

ſa Cæſari: conſulatúmque iniit Cæſar pridie, quàm viginti annos impleret, x. Calend. Octobris, cum collegâ Q. Pedio, post U. C. abhinc annis DCCIX. ante LXXII. quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in eâ conſularem prætextam jungentem prætoriæ. Idem hic poſtea triumphavit.

Cap. LXVI. Furente deinde Antonio, ſimúlque Lepido, quorum uterque, ut prædiximus, hoſtes judicati erant, cùm ambo mallent ſibi nuntiari, quid paſſi eſſent, quàm quid emeruiſſent, repugnante Cæſare, ſed fruſtra adversùs duos, inſtauratum Sullani exempli malum, proſcriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quàm quòd aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, aut ab ullo Cicero proſcriptus eſt; abſciſſaque ſcelere Antonii vox publica eſt, cùm ejus ſalutem nemo defendiſſet, qui per tot annos & publicam civitatis, & privatam civium defenderat. Nihil tamen egiſti, M. Antoni (cogit enim excedere propoſiti formam operis erumpens animo ac pectore indignatio) nihil, inquam, egiſti, mercedem cœleſtiſſimi oris & clariſſimi capitis abſciſſi numerando, auctoramentóque funebri ad conſervatoris quondam reip. tantíque Cos. inritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſolicitam, & ætatem ſenilem, & vitam miſeriorem te principe quàm ſub te triumviro mortem: famam verò gloriámque factorum atque dictorum adeò non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit vivétque per omnem ſæculorum memoriam: dúmque hoc, vel fortè, vel providentiâ, vel utcumque conſtitutum, rerum naturæ corpus (quod ille penè ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentiâ inluminavit) manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet; omníſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum exſecrabitur: citiúſque in mundo genus hominum, quàm * cadet.

Cap.

CAP. LXVII. Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quisquam satis dignè potuit, adeò nemo exprimere verbis potest. Id tamen notandum est, fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum nullam. Adeò difficilis est hominibus utcumque conceptæ spei mora. Ne quid ullibi sanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentúmque sceleris, Antonius L. Cæsarem avunculum, Lepidus Paulum fratrem proscripserant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proscriberetur. Eóque inter jocos militares, qui currum Lepidi Plancíque secuti erant, inter exsecrationem civium, usurpabant hunc versum : *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant consules.*

CAP. LXVIII. Suo præteritum loco referatur: neque enim persona umbram actæ rei capit. Dum in acie Pharsalicâ Africâque de summâ rerum Cæsar dimicat, M. Cœlius, vir eloquio animóque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior, nec minùs ingeniosè nequam, cùm ne modico quidem servari posset (quippe pejor illi res familiaris quàm mens erat) in præturâ novarum tabularum auctor exstitit; nequiítque senatûs & auctoritate Cos. deterreri: accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu Julianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, aut magìs occultè bellicum tumultum movens, primò submotus à rep. mox consularibus armis auctore senatu circa Thurios oppressus est. In cœpto pari similis fortuna Milonis fuit; qui Compsam in Hirpinis oppugnans, ictúsque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, poenas dedit; vir inquies, & ultra fortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur immodicâ & intempestivâ libertate usos adversùs C. Cæsarem, Marullum Epidium, Flaviúmque Cæsetium trib. pleb. dum arguunt in eo regni voluntatem, penè vim dominationis expertos. In hôc tamen

men sæpe lacessiti principis ira excessit, ut, censoriâ potiùs contentus notâ quàm animadversione dictatoriâ, submoveret eos à rep. testaretúrque, *esse sibi miserrimum, quòd aut naturâ suâ ei excedendum foret, aut minuenda dignitas.* Sed ad ordinem revertendum est.

CAP. LXIX. Jam & Dolabella in Asiâ C. Trebonium consularem, cui succedebat, fraude deceptum, Smyrnæ occiderat, virum adversùs merita Cæsaris ingratissimum, participémque cædis ejus, à quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat: & C. Cassius, acceptis à Statio Murco & Crispo Marcio, prætoriis viris imperatoribúsque, prævalidis in Syriâ legionibus, inclusum Dolabellam, qui præoccupatâ Asiâ in Syriam pervenerat, Laodiceæ, expugnatâ eâ urbe, ceperat (ita tamen, ut ad ictum servi sui Dolabella non segniter cervicem daret) & decem legiones in eo tractu sui juris fecerat: & M. Brutus C. Antonio, fratri M. Antonii, in Macedoniâ, Vatinióque circa Dyrrhachium volentes legiones extorserat: sed Antonium bello lacessierat; Vatinium dignatione obruerat: cùm & Brutus cuilibet ducum præferendus videretur; & Vatinius nulli nomini non est postferendus: in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeò ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus videretur: erátque septem legionibus validus. Et lege Pediâ, quam Cos. Pedius collega Cæsaris tulerat, omnibus, qui Cæsarem patrem interfecerant, aquâ igníque damnatis interdictum erat. Quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippæ subscripsit in C. Cassium. Dúmque ea in Italiâ geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat; Brutus Lycios devicerat: & inde in Macedoniam exercitus trajecerant; cùm per omnia repugnans naturæ suæ Cassius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias, quos aut pronior fortuna comitata sit, aut,

veluti

veluti fatigata, maturiùs destituerit, quàm Brutum & Cassium.

CAP. LXX. Tum Cæsar & Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam, & apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassióque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hostibus, castra Cæsaris cepit. Nam ipse Cæsar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, *ne in castris remaneret*, manifestæ denunciatione quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac malè multatum, in altiora se receperat loca. Tum Cassius, ex suâ fortunâ eventum collegæ æstimans, cum dimisisset evocatum, jussissétque nunciare sibi, *quæ esset multitudo ac vis hominum quæ ad se tenderet*, tardiùs eo nuntiante, cum in vicino esset agmen cursu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari possent; existimans hostes esse qui inruerent, lacernâ caput circumdedit, extentámque cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Cassii caput, cùm evocatus advenit, nuntians *Brutum esse victorem*: qui cùm imperatorem prostratum videret; *Sequar*, inquit, *eum, quem mea occidit tarditas*: & ita in gladium incubuit. Post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hostibus, & victus acie, cùm in tumulum nocte ex fugâ se recepisset, impetravit à Stratone Ægeate, familiari suo, ut manum morituro commodaret sibi; erectóque lævo super caput brachio, cùm mucronem gladii ejus dexterâ tenens sinistræ admovisset mamillæ, ad eum ipsum locum, quà cor emicat, impellens se in vulnus, uno ictu transfixus exspiravit.

CAP. LXXI. Protinus Messala, fulgentissimus juvenis, proximus in illis castris Bruti Cassiique auctoritati, cùm essent qui eum ducem poscerent, servari beneficio Cæsaris maluit, quàm dubiam spem armorum tentare ampliùs. Nec aut Cæsari quidquam ex victoriis suis fuit lætius, quàm servâsse Corvi-

num; aut majus exemplum hominis grati ac pii, quàm Corvinus in Cæsarem fuit. Non aliud bellum cruentius cæde clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit. Eadem Lucullum Hortensiúmque eminentissimorum civium filios fortuna abstulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii digna illo ac vera de exitu ejus magnâ cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliæ Augustæ pater, & Varus Quinctilius, ne tentatâ quidem hostis misericordiâ, alter se ipse in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, cùm se insignibus honorum velâsset, jugulatus est.

CAP. LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium, septimum & xxx. annum agentis, fortuna esse voluit; corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus: è quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium. In altero major vis, in altero virtus. Qui si vicissent, quantum reip. interfuit Cæsarem potiùs habere quàm Antonium principem, tantum retulisset habere Brutum quàm Cassium. Cn. Domitius, pater L. Domitii, nuper à nobis visi, eminentissimæ ac nobilissimæ simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi juvenis, occupatis navibus, cum magno sequentium consilia sua comitatu, fugæ fortunaéque se commisit, semetipso contentus passim. Statius Murcus, qui classi & custodiæ maris præfuerat, cum omni commissâ sibi parte exercituum naviúmque, Sex. Pompeium, Cn. Magni filium, qui ex Hispaniâ revertens Siciliam armis occupaverat, petit: ad quem & è Brutianis castris, & ex Italiâ aliísque terrarum partibus, quos præsenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant. Quippe nullum habentibus statum quilibet dux erat idoneus; cùm fortuna non electionem

daret,

daret, sed perfugium ostenderet; exitialémque tempestatem fugientibus statio pro portu foret.

CAP. LXXIII. Hic adulescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus, servorúmque servus; speciosis invidens, ut pareret humillimis: quem senatus, penè totus adhuc é Pompeianis constans partibus, post Antonii à Mutinâ fugam, eodem illo tempore, quo Bruto Cassióque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispaniâ, ubi adversus eum clarissimum bellum Pollio Asinius prætorius gesserat, in paterna bona restituerat, & oræ maritimæ præfecerat. Is tum, ut prædiximus, occupatâ Siciliâ, servitia fugitivósque in numerum exercitûs sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; pérque Mænam & Menecratem, paternos libertos, præfectos classium, latrociniis ac prædationibus infestato mari, ad se exercitúmque tuendum rapto utebatur: cúm eum non puderet, vindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus.

CAP. LXXIV. Fractis Brutianis Cassianísque partibus, Antonius transmarinas obiturus provincias substitit; Cæsar in Italiam se recepit, eámque longè quàm speraverat tumultuosiorem reperit. Quippe L. Antonius Cos. (vitiorum fratris sui consors, sed virtutum, quæ interdum in illo erant, expers) modò apud veteranos criminatus Cæsarem, modò eos, qui justè divisione prædiorum nominatísque colonis agros amiserant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex alterâ parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre præter corpus gerens, omnia armis tumultúque miscebat. Hæc belli sedem Præneste ceperat. Antonius, pulsus undique viribus Cæsaris, Perusiam se contulerat: Plancus, Antonianarum adjutor partium, spem magis ostenderat auxilii, quam opem ferebat Antonio. Usus Cæsar virtute

virtute & fortunâ suâ Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit. In Perusinos magis irâ militum, quàm voluntate sævitum ducis. Urbs incensa; cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus, qui, subjecto rebus ac penatibus suis igni, transfixum se gladio flammæ intulit.

Cap. LXXV. Per eadem tempora exarserat in Campaniâ bellum: quod, professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tib. Claudius Nero, prætorius & pontifex, Tib. Cæsaris pater, magni vir animi doctissimíque ingenii. Id quoque adventu Cæsaris sepultum atque discussum est. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? Quis non diversa præsentibus, contrariáque exspectatis aut speret aut timeat? Livia, nobilissimi & fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, formâ Romanarum eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens mox futuri sui Cæsaris arma, minùs bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurúmque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo faciliùs occultaretur fuga, pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siciliam est.

Cap. LXXVI. Quod alieno testimonium rederem, in eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos CCCLX. judices loco à Cn. Pompeio lectus, ejusdem Marcíque Bruti ac Tib. Neronis præfectus fabrûm, vir nulli secundus, in Campaniâ, digressu Neronis à Neapoli, cujus, ob singularem cum eo amicitiam, partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, cùm comes esse non posset, gladio se ipse transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæsar passus Fulviam, Plancúmque muliebris fugæ comitem. Nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu retentâ in potestate

Antonii

Antonii Venetiâ, magnis speciosísque rebus circa Altinum aliásque ejus regionis urbes editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digressum è Brutianis castris post cædem ejus prædiximus, & propriæ classis factum ducem, consiliis suis illectum, ac fide datâ, junxit Antonio. Quo facto, quisquis æquum se præstiterit, sciat non minùs à Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem esse conlatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, præparatúsque contra eum Cæsaris, habuit belli metum: sed pax circa Brundisium composita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt: qui, natus obscurissimis initiis, parum habebat summa accepisse, & proximus à Cn. Pompeio ipsóque Cæsare ex equestri ordine Cos. creatus esse, nisi in id adscendisset, è quo infra se & Cæsarem videret & remp.

CAP. LXXVII. Tum, expostulante consensu populi, quem gravis urebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita. Qui haud absurdè, cùm in navi Cæsarémque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, *in carinis suis se cænam dare*; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hôc pacis fœdere placuit Siciliam Achaiámque Pompeio concedere. In quo tamen animus inquies manere non potuit: id unum tantummodo salutare adventu suo patriæ attulit, quòd omnibus proscriptis aliísque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutémque pactus est. Quæ res & alios clarissimos viros, & Neronem Claudium, & M. Silanum, Sentiúmque Saturninum, & Aruntium, ac Titium restituit reip. Statium autem Murcum, qui, adventu suo classísque celeberrimæ, vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Mæna & Menecrates fastidierant, Pompeius in Siciliâ interfecerat.

CAP. LXXVIII. Hôc tractu temporum Octaviam, sororem Cæsaris, M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas provincias: quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectóque legato Antonii, concusserat; qui virtute & ductu Ventidii (unà cum Parthorum copiis, celeberrimóque juvenum Pacoro regis filio) extinctus est. Interim Cæsar per hæc tempora, ne, res disciplinæ inimicissima, otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Dalmatiâque expeditionibus, patientiâ periculorum, bellíque experientiâ durabat exercitum. Eâdem tempestate Calvinus Domitius, cùm ex consulatu obtineret Hispaniam, gravissimi comparandíque antiquis exempli auctor fuit. Quippe primipili centurionem, nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam, fusti percussit.

CAP. LXXIX. Crescente in dies & classe & famâ Pompeii, Cæsar molem belli ejus suscipere statuit. Ædificandis navibus, contrahendóque militi ac remigi, navalibúsque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa, virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendíque, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultísque facta conjungens. Hic, in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigémque ad summam & militaris & maritimæ rei perduxit scientiam. Hâc classe Cæsar, cùm priùs, despondente ei Nerone, cui antè nupta fuerat, Liviam, auspicatis reip. ominibus duxisset eam uxorem, Pompeio Siciliæque bellum intulit. Sed virum, humanâ ope invictum, graviter eo tempore fortuna concussit. Quippe longè majorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit; quod

post

postea dubiâ & interdum ancipiti fortunâ gestum est. Nam & classis eodem loco vexata est tempestate, &, ut navali primo prælio apud Mylas ductu Agrippæ pugnatum prosperè, ita inopinato classis adventu gravis sub ipsius Cæsaris oculis circa Tauromenium accepta clades: neque ab ipso periculum abfuit. Legiones, quæ cum Cornificio erant legato Cæsaris, expositæ in terrâ, penè à Pompeio oppressæ sunt. Sed ancipitis fortunæ temporis maturâ virtute correcta. Explicatis quippe utriusque partis classibus, penè omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fugâ petivit: jussúque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem & supplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, à Titio jugulatus est. Cui in tantum duravit hôc facinore contractum odium, ut mox, ludos in theatro Pompeii faciens, exsecratione populi, spectaculo, quod præbebat, pelleretur.

CAP. LXXX. Acciverat, gerens contra Pompeium bellum, ex Africâ Cæsar Lepidum cum XII. semiplenis legionibus. Hic, vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Cæsaris, auctoritatem ac fidem, sibi junxerat: inflatúsque amplius XX. legionum numero, in id furoris processerat, ut, inutilis alienæ victoriæ comes, quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Cæsari, & semper diversa his quæ aliis placebant dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæsari, *excederet Siciliâ.* Non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum ducum quidquam ausum patratúmque fortius, quàm tunc à Cæsare. Quippe cùm inermis & lacernatus esset, præter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis quæ jussu hominis pravissimi tela in eum jacta erant, cùm lacerna ejus perforata esset lanceâ, aquilam legionis rapere ausus est. Scires quid interesset inter duces.

ces. Armáti inermem secuti sunt: decimóque anno, quàm ad dissimillimam vitæ suæ potentiam pervenerat, Lepidus, & à militibus & à fortunâ desertus, pullóque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæsarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. Vita rerúmque suarum dominium concessa ei sunt: spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

CAP. LXXXI. Subita deinde exercitûs seditio (qui plerumque, contemplatus frequentiam suam, à disciplinâ descìscit; & quod cogere se putat posse, rogare non sustinet) partim severitate, partim liberalitate discussa principis. Speciosúmque per id tempus adjectum supplementum Campanæ coloniæ. Ejus refecti erant publici: pro his longè uberiores reditus duodecies H-S in Cretâ insulâ redditi, & aqua promissa; quæ hodiéque singulare & salubritatis instar & amœnitatis ornamentum est. Insigne coronæ classicæ, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hôc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Cæsar reversus in urbem, contractas emptionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, *publicis se usibus destinare* professus est: templúmque Apollinis, & circà porticus, facturum promisit; quod ab eo singulari exstructum munificentiâ est.

CAP. LXXXII. Quâ æstate Cæsar tam prosperè in Lepidum in Siciliâ, bene fortuna in Cæsare & rep. militavit ad Orientem. Quippe Antonius cum XIII. legionibus ingressus Armeniam, ac deinde Mediam, & per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium: primóque duas legiones, cum omnibus impedimentis tormentísque, & Statiano legato, amisit; mox sæpius ipse, cum summo totius exercitûs discrimine, ea adiit pericula, quibus servari se posse desperaverat; amissâque non minùs quartâ parte militum, captivi cujusdam, sed Romani, consilio ac fide servatus: qui, clade Crassiani

ſiani exercitûs captus, cùm fortunam, non animum, mutâſſet, acceſſit nocte ad ſtationem Romanam; prædixítque, *ne deſtinatum iter peterent, ſed diverſo ſylveſtríque pervaderent.* Hoc M. Antonio ac tot illis legionibus ſaluti fuit: de quibus tamen, totóque exercitu, haud minùs pars quarta, ut prædiximus, militum, calonum ſervitiíque deſiderata tertia eſt: impedimentorum vix ulla ſuperfuit. Hanc tamen Antonius fugam ſuam, quia vivus exierat, *victoriam* vocabat. Qui tertiâ æſtate reverſus in Armeniam, regem ejus Artavaſden, fraude deceptum, catenis, ſed, ne quid honori deeſſet, aureis, vinxit. Creſcente deinde & amoris in Cleopatram incendio, & vitiorum, quæ ſemper facultatibus licentiâque & aſſentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriæ inferre conſtituit; cùm antè *novum* ſe *Liberum Patrem* appellari juſſiſſet, cùm redimitus hederis, coronâque velatus aureâ, & thyrſum tenens, cothurníſque ſuccinctus, curru, velut Liber Pater, vectus eſſet Alexandriæ.

CAP. LXXXIII. Inter hunc apparatum belli, Plancus, non judicio recta legendi, neque amore reip. aut Cæſaris (quippe hæc ſemper impugnabat) ſed morbo proditor, cum fuiſſet humillimus aſſentator Reginæ, & infra ſervos cliens, cùm Antonii librarius, cùm obſcœniſſimarum rerum & auctor & miniſter, cùm in omnia & omnibus venalis, cùm cæruleatus & nudus, capútque redimitus arundine, & caudam trahens, genibus innixus Glaucum ſaltâſſet, in convivio refrigeratus ab Antonio, ob manifeſtarum rapinarum indicia, transfugit ad Cæſarem: & idem poſtea clementiam victoris pro ſuâ virtute interpretabatur; dictitans, id probatum à Cæſare, cui ille ignoverat. Mox autem hunc noxâ avunculum Titius imitatus eſt. Haud abſurde Coponius, vir è prætoriis graviſſimus, patris Silii ſocer, cùm recens transfuga multa ac nefanda Plancus abſenti Antonio in ſenatu objiceret, *Multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie, quàm tu illum relinqueres.*

CAP

CAP. LXXXIV. Cæſare deinde & Meſſalâ Corvino Coss. debellatum apud Actium; ubi, longè antè quàm dimicaretur, exploratiſſima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hâc parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia. Hinc remiges firmiſſimi, illinc inopiâ adfectiſſimi. Navium hàc magnitudo modica, nec celeritati adverſa; illàc ſpecie terribilior. Hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæſarem quotidie aliquid transfugiebat. Denique in ore atque oculis Antonianæ claſſis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum diſcrimen claſſis hoſtium ſuperata. Rex Amyntas meliora & utiliora ſecutus (nam Deillius exempli ſui tenax, ut à Dolabellâ ad Caſſium) vírque clariſſimus Cn. Domitius, qui ſolus Antonianarum partium numquam Reginam, niſi nomine, ſalutavit; maximo & præcipiti periculo tranſmiſit ad Cæſarem.

CAP. LXXXV. Advenit deinde maximi diſcriminis dies, quo Cæſar Antoniúſque, productis claſſibus, pro ſalute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu M. Lurio commiſſum, lævum Aruntio, Agrippæ omne claſſici certaminis arbitrium. Cæſar, ei parti deſtinatus, in quam à fortunâ vocaretur, ubique aderat: claſſis Antonii regimen Publicolæ Soſióque commiſſum. At in terrâ locatum exercitum Taurus Cæſaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen eſt, omnia in alterâ parte fuere, dux, remiges, milites; in alterâ nihil præter milites. Prima occupat fugam Cleopatra: Antonius fugientis Reginæ, quàm pugnantis militis ſui comes eſſe maluit; & imperator, qui in deſertores ſævire debuerat, deſertor exercitûs ſui factus eſt. Illis, etiam detracto capite, in longum fortiſſimè pugnandi duravit conſtantia; & deſperatâ victoriâ in mortem dimicabatur. Cæſar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitánſque & oſtendens,

fugiſſe

fugisse Antonium, quærebat, *pro quo & cum quo pugnarent*. At illi, cùm diu pro absente dimicâssent duce, ægre submissis armis cessere victoriam; citiúsque vitam veniámque Cæsar promisit, quâm illis, ut ea precarentur, persuasum est. Fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio: ut dubites, suóne, an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terrâ fecit exercitus, cum se Canidius præcipiti fugâ rapuisset ad Antonium.

CAP. LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi præstiterit, ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis in hôc transcursu tam artati operis exprimere audeat? Victoria verò fuit clementissima: nec quisquam interemptus est, nisi paucissimi; & hi, qui deprecari quidem pro se non sustinerent. Ex quâ lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratûs sui, aut in campis Philippiis, si sic licuisset, victoriæ suæ facturus fuerit [modum.] At Sosium L. Aruntii priscâ gravitate celeberrimi fides, mox diu clementiâ luctatus suâ Cæsar, servavit incolumem. Non prætereatur Asinii Pollionis factum & dictum memorabile. Namque cùm se post Brundisinam pacem continuisset in Italiâ, neque aut vidisset umquam Reginam, aut, post enervatum amore ejus Antonii animum, partibus ejus se miscuisset, rogante Cæsare, ut *secum ad bellum proficisceretur Actiacum; Mea*, inquit, *in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris.*

CAP. LXXXVII. Proximo deinde anno, persecutus Reginam Antoniúmque Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit: adeò ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, inlatâ aspide, morsu sanè ejus, expers muliebris metûs, spiritum reddidit. Fuítque & fortunâ,

tunâ, & clementiâ Cæſaris dignum, quòd nemo ex his, qui contra eum arma tulerant, ab eo juſſúve ejus interemptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas. Sex. Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, cùm dignitatis quoque ſervandæ dediſſet fidem, etiam ſpiritu privavit. Brutus & Caſſius, antè quàm victorum experirentur animum, voluntariâ morte obierunt. Antonii Cleopatraéque quis fuiſſet exitus, narravimus. Canidius timidiùs deceſſit, quàm profeſſioni ejus, quâ ſemper uſus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Cæſaris, Parmenſis Caſſius morte pœnas dedit, ut dederat Trebonius.

CAP. LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinóque Cæſar imponit manum, M. Lepidus, juvenis formâ quàm mente melior, Lepidi ejus, qui triumvir fuerat reip. conſtituendæ, filius, Juniâ Bruti ſorore natus, interficiendi, ſimul in urbem revertiſſet, Cæſaris conſilia inierat. Tunc urbis cuſtodiis præpoſitus C. Mæcenas, equeſtri, ſed ſplendido, genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, ſanè exſomnis, providens, atque agendi ſciens; ſimul verò aliquid ex negotio remitti poſſet, otio ac mollitiis penè ultra feminam fluens; non minùs Agrippâ Cæſari carus, ſed minùs honoratus: quippe vixit anguſto clavo penè contentus; nec minora conſequi potuit, ſed non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac diſſimulationem præcipitis conſilia juvenis; &, mirâ celeritate, nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum, oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium: & ille quidem malè conſultorum pœnas exſolvit. Æquetur prædictæ jam [Calpurniæ] Antiſtii Servilia, Lepidi uxor; quæ, vivo igni devorato, præmaturam mortem immortali nominis ſui penſavit memoriâ.

CAP. LXXXIX. Cæſar autem, reverſus in Italiam atque urbem, quo occurſu, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus ſit, quæ magnificentia

nificentia triumphorum ejus, quæ fuerit munèrum, ne in operis quidem justi materiâ, nedum hujus tam recisi, dignè exprimi potest. Nihil deinde optare à Diis homines, nihil Dii hominibus præstare possunt, nihil voto concipi, nihil felicitate consummari, quod non Augustus, post reditum in urbem, reip. populóque Rom. terrarúmque orbi repræsentaverit. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor: restituta vis legibus, judiciis auctoritas, senatui majestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum modum; tantummodo octo prætoribus adlecti duo; prisca illa & antiquà reip. forma revocata: rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatæ utiliter, latæ salubriter; senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus. Principes viri, triumphísque & amplissimis honoribus functi; hortatu Principis, ad ornandam urbem inlecti sunt. Consulatus tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret Cæsar, cùm sæpe obnitens repugnâsset, impetrari potuit. Nam dictaturam, quàm pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore gesta, pacatúsque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam domíque opera, omne ævi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. Nos, memores professionis, universam imaginem principatûs ejus oculis animísque subjecimus.

CAP. XC. Sepultis, ut prædiximus, bellis civilibus, coalescentibúsque reip. membris, quæ tam longa armorum series laceraverat, Dalmatia xx. & cc. [annos] rebellis ad certam confessionem pacata est imperii; Alpes feris multísque nationibus celebres perdomitæ; Hispaniæ, nunc ipsius præsentiâ, nunc Agrippæ (quem usque in tertium consulatum, & mox collegium tribunitiæ potestatis, amicitia Principis evexerat) multo varióque Marte pacatæ. In

qu-

quas provincias cùm initio, Scipione & Sempronio Longo Coss. primo anno secundi Punici, abhinc annos CCL. Romani exercitus missi essent, duce Cn. Scipione Africani patruo, per annos CC. in his multo mutuóque ita certatum est sanguine, ut, amissis P. R. imperatoribus exercitibúsque, sæpe contumelia etiam, nonnumquam periculum Romano inferretur imperio. Illæ enim provinciæ Scipiones consumpserunt; illæ contumelioso XX. annorum bello sub duce Viriatho majores nostros exercuerunt; illæ terrore Numantini belli populum R. concusserunt: in illis turpe Q. Pompeii fœdus, turpiúsque Mancini, senatus cum ignominiâ dediti imperatoris rescidit: illa tot consulares, tot prætorios absumpsit duces, patrúmque ætate in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hispanis Romanísne in armis plus esset roboris, & uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras, ad eam pacem abhinc annos ferme L. perduxit Cæsar Augustus, ut, quæ maximis bellis numquam vacaverant, eæ sub C. Antistio, ac deinde P. Silio legato, cæterísque postea, etiam latrociniis vacarent.

CAP. XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac Rege Parthorum signa Romana, quæ Crasso oppresso Orodes, quæ Antonio pulso filius ejus Phrahates ceperant, Augusto remissa sunt: quod cognomen illi viro Planci sententiâ consensus universi senatûs populíque Rom. indidit. Erant tamen, qui hunc felicissimum statum odissent. Quippe L. Muræna & Fannius Cæpio, diversis moribus (nam Muræna sinè hôc facinore potuit videri bonus; Cæpio & ante hoc erat pessimus) cùm iniîssent occidendi Cæsaris consilia, oppressi auctoritate publicâ, quod vi facere voluerant, jure passi erant. Neque multo pòst Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quàm senatori propior, collecto in ædilitate favore populi, quem extinguendis privatâ familiâ incendiis in di-

ea auxerat, in tantum quidem, ut ei præturam continuaret, mox etiam consulatum petere ausus, cùm esset omni flagitiorum scelerúmque conscientiâ mersus, nec melior illi res familiaris quàm mens foret, adgregatis simillimis sibi, interimere Cæsarem statuit: ut, quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato moreretur. Quippe ita se mores habent, ut publicâ quisque ruinâ malit occidere, quàm suâ proteri, &, idem passurus, minùs conspici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit: addictúsque carceri, cum consciis facinoris, mortem dignissimam vitâ suâ obiit.

CAP. XCII. Præclarum excellentis viri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoriâ. Aberat in ordinandis Asiæ Orientísque rebus Cæsar, circumferens terrarum orbi præsentiâ suâ pacis suæ bona; cum Sentius fortè & solus & absente Cæsare Cos. tùm alia, priscâ severitate summâque constantiâ, vetere consulum more ac severitate gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punîsset avaritiam, regessisset in ærarium pecunias, tum in comitiis habendis præcipuum egit consulem. Nam & quæsturam petentes, quos indignos judicavit, *profiteri* vetuit; &, cùm id facturos se perseverarent, *consularem, si in campum descendissent, vindictam* minatus est; & Egnatium, florentem favore publico, sperantémque, ut præturam ædilitati, ita consulatum præturæ se juncturum, *profiteri* vetuit; & cùm id non obtinuisset, juravit, *etiam si factus esset Cos. suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum*. Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriæ comparandum reor, nisi quòd naturaliter audita visis laudamus libentiùs; & præsentia invidiâ, præterita veneratione prosequimur; & his nos obrui, illis instrui credimus.

CAP. XCIII. Ante triennium ferè quàm Egnatianum scelus erumperet, circa Murænæ Cæpionísque conjurationis tempus, abhinc annos L. M. Marcellus,

lus, sororis Augusti Octaviæ filius, quem homines ita, si quid accidisset Cæsari, successorem potentiæ ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam securò ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere ædilitatis edito, decessit admodum juvenis; sanè, ut aiunt, ingenuarum virtutum, lætúsque animi & ingenii, fortunaéque, in quam alebatur, capax. Post cujus obitum Agrippa, qui, sub specie ministeriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, præsenti se subduxerat tempori, reversus indè filiam Cæsaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem; feminam neque sibi neque reip. felicis uteri.

CAP. XCIV. Hôc tractu temporum Tib. Claudius Nero, quo bimo, ut prædiximus, Livia, Drusi Claudiani filia, despondente Nerone, cui antè nupta fuerat, Cæsari nupserat, innutritus cœlestium præceptorum disciplinis, juvenis genere, formâ, celsitudine corporis, optimis studiis, maximóque ingenio instructissimus, qui protinus quantus est, sperari potuerat, visúsque prætulerit principem; quæstor undevicesimum annum agens, capessere cœpit remp. maximámque difficultatem annonæ ac rei frumentariæ inopiam ita Ostiæ atque in urbe mandato vitrici moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Nec multo pòst missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas ordinandásque, quæ sub Oriente sunt, provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redactâ eâ in potestatem P. R. regnum ejus Artavasdi dedit. Cujus rex quoque Parthorum tanti nominis famâ territus, liberos suos ad Cæsarem misit obsides.

CAP. XCV. Reversum indè Neronem Cæsar haud mediocris belli molem experiri statuit, adjutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intrà Cæsaris penates enixa erat Livia. Quippe

uterque

terque, divisis partibus Rhœtos Vindelicósque adgressi, multis urbium & castellorum oppugnationibus, necnon directâ quoque acie feliciter functi; gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quàm damno Romani exercitûs, plurimo cum earum sanguine perdomuerunt. Ante quæ tempora censura Planci & Paulli, acta inter discordiam, neque ipsis honori neque reip. usui fuit: cum alteri vis censoris, alteri vita deesset: Paullus vix posset implere censorem, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere posset adulescentibus, aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.

CAP. XCVI. Mors deinde Agrippæ (qui novitatem suam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut & Neronis esset socer; cujúsque liberos, nepotes suos, D. Augustus, præpositis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propiùs Neronem Cæsari. Quippe filia ejus Julia, quæ fuerat Agrippæ nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippâ Marcóque Vinicio avo tuo Coss. magnum atróxque & perquam vicinum imminebat Italiæ, per Neronem gestum est. Gentes Pannoniorum, Dalmatarúmque nationes, sitúmque regionum ac fluminum, numerúmque & modum virium, excelsissimásque & multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus: hoc opus servet formam suam. Hujus victoriæ compos Nero ovans triumphavit.

CAP. XCVII. Sed dum in hâc parte imperii omnia geruntur prosperrimè, accepta in Germaniâ clades sub Legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ, quàm rectè faciendi, cupidiore, & inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo, amissáque legionis quintæ aquila, vocavit ab urbe in Gallias Cæsarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio fratri Neronis, adulescenti tot tantarúmque virtutum, quot & quantas natura mortalis recipit vel industria perficit; cujus in-

genium utrùm bellicis magìs operibus an civilibus sufficerit artibus, in incerto est. Morum certè dulcedo ac suavitas, & adversùs amicos æqua ac par sui æstimatio, inimitabilis fuisse dicitur. Nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magnâ ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas, consulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli translata in Neronem est: quod is suâ & virtute & fortunâ administravit, peragratúsque victor omnes partes Germaniæ, sinè ullo detrimento commissi exercitûs, quod præcipuè huic duci semper curæ fuit, sic perdomuit eam, ut in formam penè stipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero consulatu, ei oblatus est.

CAP. XCVIII. Dum ea, quæ prædiximus, in Pannoniâ Germaniâque geruntur, atrox in Thraciâ bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodiéque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Cæsaris triennio cum his bellavit; gentésque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum pacis redegit modum; ejúsque patratione Asiæ securitatem, Macedoniæ pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est: esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos; & vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs sufficiat negotio; & magìs, quæ agenda sunt, curet sinè ullâ ostentatione agendi.

CAP. XCIX. Brevi interjecto spatio Tib. Nero, duobus consulatibus totidémque triumphis actis, tribunitiæ potestatis consortione æquatus Augusto, civium post unum (& hoc, quia volebat) eminentissimus, ducum maximus, famâ fortunâque celeberrimus, & verè alterum reip. lumen & caput, mirâ

quâdam

quâdam & incredibili atque inenarrabili pietate (cujus causæ mox detectæ sunt) cùm C. Cæsar sumpsisset jam virilem togàm, Lucius item maturus esset viris, ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulatâ causâ consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico adquiescendi à continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quæ digredientium à tanto viro omnium lacrymæ, quàm penè ei patria manum injecerit, justo servemus operi. Illud etiam in hôc transcursu dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro consulibus legatíque in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratiâ ad eum convenientes, semper privato (si illa majestas privata umquam fuit) fasces suos submiserint, fassíque sint, *otium ejus honoratius imperio suo.*

CAP. C. Sensit terrarum orbis, digressum à custodiâ Neronem urbis. Nam & Parthus, desciscens à societate Romanâ, adjecit Armeniæ manum; & Germania, aversis domitoris sui oculis, rebellavit. At in urbe, eo ipso anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiæque spectaculis D. Augustus, abhinc annos XXX. se & Gallo Caninio Coss. dedicato Martis templo, animos oculósque P. R. repleverat, fœda dictu memoriâque horrenda in ipsius domo tempestas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit; magnitudinémque fortunæ suæ peccandi licentiâ metiebatur; quidquid liberet, pro licito vindicans. Tum Iulus Antonius, singulare exemplum clementiæ Cæsaris, violator ejus domûs, ipse sceleris à se commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantùm incolumitate donaverat, sed sacerdotio, præturâ, consulatu, provinciis, honoratum etiam matrimonio sororis suæ filiæ, in artissimam adfinitatem

receperat: Quinctiúsque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, & Appius Claudius, & Sempronius Gracchus, ac Scipio, aliíque minoris nominis, utriusque ordinis viri, quasi cujuslibet uxore violatâ, pœnas pependere; cùm Cæsaris filiam & Neronis violâssent conjugem. Julia relegata in insulam, patriæque & parentum subducta oculis: quam tamen comitata mater Scribonia voluntaria exsilii permansit comes.

CAP. CI. Breve ab hôc intercesserat spatium, cùm C. Cæsar, antè aliis provinciis ad visendum obitis, in Syriam missus, convento priùs Tib. Nerone, cui omnem honorem, ut superiori, habuit, tam variè se ibi gessit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat. Cum rege Parthorum, juvene excelsissimo, in insulâ, quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stantis ex diverso hinc Romani, illinc Parthorum exercitûs, cùm duo inter se eminentissima imperiorum & hominum coirent capita, perquam clarum & memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit. Quem militiæ gradum antè sub patre tuo, M. Vinici, & P. Silio auspicatus, in Thraciâ Macedoniâque, mox Achaiâ Asiâque, & omnibus ad Orientem visis provinciis, & ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Caium in nostrâ ripâ, posterior hic apud Regem in hostili epulatus est.

CAP. CII. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii sui Augustus esse voluerat, perfida & plena subdoli ac versuti animi consilia, per Parthum indicata Cæsari, fama vulgavit: cujus mors intrà paucos dies fortuita an voluntaria fuerit, ignoro. Sed quàm hunc decessisse lætati homines; tam paullo pòst, obîsse Censorinum in iisdem provinciis, graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum.

nitum. Armeniam deinde ingressus, primâ parte introitûs prosperè gessit; mox in conloquium (cui se temere crediderat) circa Artageram graviter à quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minùs habile, ita animum minus utilem reipub. habere cœpit. Nec defuit conversatio hominum, vitia ejus assentatione alentium (etenim semper magnæ fortunæ comes adest adulatio) per quæ eò ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quàm Romam regredi mallet. Diu indè luctatus, invitúsque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (*Limyran* nominant) morbo obiit; cùm ante annum ferme L. Cæsar, frater ejus, Hispanias petens, Massiliæ decessit.

CAP. CIII. Sed fortuna, quæ subduxerat spem magni nominis, jam tum reip. sua præsidia reddiderat. Quippe, ante utriusque horum obitum, patre tuo P. Vinicio Cos. Tib. Nero, reversus Rhodo, incredibili lætitiâ patriam repleverat. Non est diu cunctatus Cæsar Augustus: neque enim quærendus erat, quem legeret; sed legendus, qui eminebat. Itaque, quod post Lucii mortem adhuc Caio vivo facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post utriusque adulescentium obitum facere perseveravit, ut & tribunitiæ potestatis consortionem Neroni constitueret, multùm quidem eo cùm domi tum in senatu recusante, & eum, Ælio Cato & Sentio Coss. v. Calend. Jul. post U. C. annis DCCLIV. abhinc annis XXVII. adoptaret. Lætitiam illius diei, concursúmque civitatis, & vota penè inserentium cœlo manus, spémque conceptam perpetuæ securitatis æternitatísque Romani imperii, vix in illo justo opere abunde persequi poterimus, nedum hìc implere tentemus. Id unum dixisse [juvat,] quàm ille omnibus fuerit [carus.] Tum refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii; omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeò ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi feliciús.

CAP. CIV. Adoptatus eâdem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat. Sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: *Hoc*, inquit, *reip. causâ facio.* Non diu vindicem custodémque imperii sui morata in urbe patria, protinus in Germaniam misit; ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immensum exarserat bellum. Erat & ab eo quibusdam in locis gestum, quibusdam sustentatum feliciter; eóque nomine decreta ei, cum speciosissimâ inscriptione operum, ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum antè tribunatu castrorum, Tib. Cæsaris militem fecit. Quippe protinus ab adoptione missus cum eo præfectus equitum in Germaniam, successor officii patris mei, coelestissimorum ejus operum per annos continuos IX. præfectus aut legatus, spectator, & pro captu mediocritatis meæ adjutor fui. Neque illi spectaculo, quo fructus sum, simile conditio mortalis recipere videtur mihi: cùm, per celeberrimam Italiæ partem, tractum omnem Galliæ provinciarum, veterem imperatorem, & antè meritis ac virtutibus, quàm nomine, Cæsarem, revisentes, sibi quisque, quàm illi, gratularentur pleniús. At verò militum conspectu ejus elicitæ gaudio lacrymæ, alacritásque & salutationis nova quædam exsultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent; *Vidémus te, imperator? salvum recepimus?* ac deinde, *Ego tecum, imperator, in Armeniâ, ego in Rhætiâ fui; ego à te in Vindelicis, ego in Pannoniâ, ego in Germaniâ donatus sum.*

CAP. CV. Neque verbis exprimi, & fortasse vix mereri fidem potest, intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cherusci [gentes,] & (utinam minùs mox nostrâ clade nobilis!) transitus Visurgis; penetrata ulteriora: cùm omnem partem asperrimi & periculosissimi belli Cæsar vindicaret, in iis, quæ minoris erant discriminis,

minis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germaniâ fuerat, præfecisset; virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariúmque officiorum patientem ac peritum pariter; sed eundem, ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lautéque eo abutentem; ita tamen, ut eum splendidum ac hilarem potiùs, quàm luxuriosum aut desidem diceres: de cujus viri claro celebríque consulatu prædiximus. Anni ejus æstiva, usque in mensem Decembrem perducta, immanis emolumentum fecere victoriæ. Pietas sua Cæsarem, penè obstructis hyeme Alpibus, in urbem traxit: at tutela imperii eum veris initio reduxit in Germaniam; in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hyberna digrediens princeps locaverat.

CAP. CVI. Prò Dii boni, quanti voluminis opera insequenti æstate, sub duce Tiberio Cæsare, gessimus! Perlustrata armis tota Germania est. Victæ gentes, penè nominibus incognitæ. Receptæ Cauchorum nationes. Omnis eorum juventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, unà cum ducibus suis, septa fulgenti armatóque militum nostrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Longobardi, gens etiam Germanâ feritate ferocior. Denique, quod numquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermendorúmque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus: & eódem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantissimâ rerum omnium copiâ, exercitui Cæsaríque se junxit.

CAP. CVII. Non tempero mihi, quin tantæ rerum magnitudini hoc, qualecumque est, inferam.

 Cùm

Cùm citeriorem ripam prædicti fluminis castris occupassemus, & ulterior armatâ hostium juventute fulgeret, sub omnem motum nostrarum navium protinus refugientium, unus è barbaris, ætate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum (ut illis mos est) ex materiâ conscendit alveum, solúsque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; & petiit, *liceret sibi, sinè periculo, in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Cæsarem.* Data petenti facultas. Tum adpulso lintre, & diu tacitus contemplatus Cæsarem, *Nostra quidem,* inquit, *furit juventus, quæ, cùm vestrum numen absentium colat, præsentium potiùs arma metuit, quàm sequitur fidem. Sed ego beneficio ac permissu tuo, Cæsar, quos antè audiebam, hodie vidi Deos: nec feliciorem ullum vitæ meæ aut optavi aut sensi diem.* Impetratóque, ut manum contingeret, reversus in naviculam, sinè fine respectans Cæsarem, ripæ suorum adpulsus est. Victor omnium gentium locorúmque, quos adierat, Cæsar, cum incolumi inviolatóque, & semel tantummodo, magnâ cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hyberna legiones reduxit; eâdem, quà priore anno, festinatione urbem petens.

Cap. CVIII. Nihil erat jam in Germaniâ, quod vinci possét, præter gentem Marcomannorum; quæ, Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora refugiens, incinctos Hercyniæ sylvæ campos incolebat. Nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magìs quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, sed ex voluntate parentium constantem inter suos occupavit principatum & certum imperium: vímque regiam complexus animo, statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, cùm propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis

locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit.

CAP. CIX. Corpus suum custoditum, imperium perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevì in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium: gerebátque se ita adversùs Romanos, ut neque bello nos lacesseret, &, si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi [declararet.] Legati, quos mittebat ad Cæsares, interdum ut, *supplicem* commendabant, interdum ut pro *pari* loquebantur. Gentibus hominibúsque, à nobis desciscentibus, erat apud eum perfugium; totúmque ex malè dissimulato agebat æmulum: exercitúmque (quem LXX. millium peditum, quatuor equitum fecerat) assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. Erátque etiam eò timendus, quòd, cùm Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo sedium suarum haberet Noricos, tamquam in omnes semper venturus ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam: quippe cùm à summis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plùs CC. millibus passuum abesset. Hunc virum & hanc regionem proximo anno diversis è partibus Tib. Cæsar adgredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniæ sylvis, legiones Boiohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) [duceret:] ipse à Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hâc parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.

CAP. CX. Rumpit, interdum moratur proposita hominum fortuna. Præparaverat jam hyberna Cæsar ad Danubium, admotóque exercitu, non plùs quàm quinque dierum iter à primis hostium, Saturninum admoveri placuerat: [cujus copiæ,] penè æquali divisæ intervallo ab hoste, intrà paucos dies in

prædicto loco cum Cæsare juncturæ erant; cùm universa Pannonia, insolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractûs ejus gentibus in societatem adductis, ex constituto arma corripuit. Tum necessaria gloriosis præposita: neque tutum visum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hosti relinquere Italiam. Gentium nationúmque, quæ rebellaverant, omnis numerus amplius DCCC. millibus explebat. CC. millia ferè peditum colligebantur, armis habilia; equitum VIII. millia: cujus immensæ multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam se effuderat; pars suis sedibus præsidium esse destinaverat. Proxima duobus Batonibus ac Pineti ducibus auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non disciplinæ tantummodo, sed linguæ quoque notitia Romanæ: plerisque etiam litterarum usus & familiaris animorum erat exercitatio. Itaque hercules nulla umquam natio tam maturè consilio belli bellum junxit, ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus ad internecionem, eâ in regione, quæ plurimùm ab imperatore aberat, cæsus; occupata armis Macedonia; omnia & in omnibus locis igni ferróque vastata: quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut stabilem illum, & firmatum tantorum bellorum experientiâ, Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret.

Cap. CXI. Habiti itaque delectus, revocati undique & omnes veterani, viri feminæque ex censu libertinum coactæ dare militem. Audita in senatu vox Principis, *decimo die, nî caveretur, posse hostem in urbis Romæ venire conspectum.* Senatorum equitúmque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Omnia hæc frustra præparassemus, nisi, qui illa regeret, fuisset. Itaque, ut præsidium militum, resp. ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium. Habuit

buit in hôc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministri locum. Finitâ equestri militiâ, designatus quæstor, necdum senator æquatus senatoribus, etiam designatis tribunis plebei, partem exercitûs ab urbe, traditi ab Augusto, perduxi ad filium ejus. In quæsturâ deinde, remissâ sorte provinciæ, legatus ejusdem ad eundem missus, quas nos primo anno acies hostium vidimus? Quantis prudentiâ ducis opportunitatibus, furentes eorum vires universas evasimus partibus? Quanto cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus? Quâ prudentiâ hyberna dispositâ sunt? Quanto opere inclusus custodiis exercitûs nostri, ne quà posset erumpere, inópsque copiarum & intrà se furens, viribus hostis elanguesceret?

CAP. CXII. Felix eventu, forte conatu, primâ æstate belli Messalini opus mandandum est memoriæ. Qui vir, animo etiam quàm gente nobilior, dignissimus qui & patrem Corvinum habuisset, & cognomen suum Cottæ fratri relinqueret, præpositus Illyrico, subitâ rebellione, cum semiplenâ legione vicesimâ circumdatus hostili exercitu, amplius xx. millia hostium fudit fugavítque, & ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. Ita placebat barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut, ubicumque Cæsar esset, nihil in se reponerent. Pars exercitûs eorum proposita ipsi duci, & ad arbitrium utilitatémque nostram macerata perductáque ad exitiabilem famem, neque instantem sustinere, neque facientibus copiam pugnandi dirigentibúsque aciem ausa congredi, occupato monte Claudio, munitione se defendit. At ea pars, quæ obviam se effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Silvanus Plautius consulares ex transmarinis adducebant provinciis, circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribúsque & equitatu regio (quippe magnam Thracum manum junctus prædictis ducibus Rhœmetacles, Thraciæ rex, in adjutorium ejus belli secum trahebat) penè exiti-

abilem omnibus cladem intulit. Fusa regiorum equestris acies, fugatæ alæ, conversæ cohortes sunt. Apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romana virtus militi plus eo tempore vindicatum gloriæ, quàm ducibus, reliquit: qui, multùm à more imperatoris sui discrepantes, antè in hostem inciderunt, quàm per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. Jam igitur in dubiis rebus semetipsæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto præfecto castrorum præfectísque cohortium, non incruentis centurionibus, [è] quibus etiam primi ordines cecidere, invasere hostes: nec sustinuisse contenti, perruptâ eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt. Hôc ferè tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat, & jam ante biennium, qualis esset, apparere cœperat, mirâ pravitate animi atque ingenii in præcipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; móxque, crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

Cap. CXIII. Accipe nunc, Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quíque sub Cæsare fuerant, quíque ad eum venerant, contractísque in una castra decem legionibus, lxx. amplius cohortibus, quatuordecim [alis,] & pluribus quàm decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero frequentíque equite regio, tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso læti erant, maximámque fiduciam victoriæ in numero reponebant. At imperator, optimus eorum quæ agebat judex, & utilia speciosis præferens, quódque semper eum facientem vidi in omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utique probarentur, sequens, paucis diebus exercitum qui venerat, ad refovendas ex itinere ejus vires, moratus; cùm eum majorem, quàm ut temperari posset,

ſet, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere ſtatuit: proſecutúſque longo & perquam laborioſo itinere, cujus difficultas narrari vix poteſt, ut neque univerſos quiſquam auderet adgredi, & partem digredientium ſuorum quiſque metu finium univerſi tentare non poſſent, remiſit eò unde venerant; & ipſe, aſperrimæ hyemis initio regreſſus Siſciam, legatos, inter quos ipſi fuimus, partitis præfecit hybernis.

CAP. CXIV. O rem dictu non eminentem, ſed ſolidâ verâque virtute atque utilitate maximam, experientiâ ſuaviſſimam, humanitate ſingularem! Per omne belli Germanici Pannonicíque tempus, nemo è nobis, gradúmve noſtrum aut præcedentibus aut ſequentibus, imbecillus fuit, cujus ſalus ac valetudo non ita ſuſtentaretur Cæſaris curâ, tamquam diſtractiſſimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat deſiderantibus paratum junctum vehiculum; lectica ejus publicata, cujus beneficium cùm alii, tum ego ſenſi. Jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc ſolum importatum inſtrumentum balinei nullius non ſuccurrit valetudini. Domus tantùm ac domeſtici deerant; cæterum nihil, quod ab illis aut præſtari aut deſiderari poſſet. Adjiciam illud, quod, quiſquis illis temporibus interfuit, ut alia, quæ retuli, agnoſcet protinus. Solus ſemper equo vectus eſt; ſolus cum iis, quos invitaverat, majore parte æſtivarum expeditionum, cœnavit ſedens; non ſequentibus diſciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit; admonitio frequens inerat & caſtigatio, vindicta rariſſima: agebátque medium plurima diſſimulantis, aliqua inhibentis. Hyems emolumentum patrati belli contulit. Sed inſequenti æſtate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatiâ manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulò antè ſervitutem minatam Italiæ, conferentem arma, quibus uſa erat, apud flumen nomine Bathinum, proſter-

prosternentémque se universam genibus imperatoris, Batonémque & Pinetem, excelsissimos duces, captum alterum, alterum à se deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. Autumno victor in hyberna reducitur exercitus: cujus omnibus copiis à Cæsare M. Lepidus præfectus est, vir nominis ac fortunæ eorum proximus: quem in quantum quisque aut cognoscere aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorúmque nominum, quibus ortus est, ornamentum judicat.

CAP. CXV. Cæsar ad alteram belli Dalmatici molem animum atque arma contulit. In quâ regione quali adjutore legatóque fratre meo, Magio Celere Velleiano, usus sit, ipsius patrísque ejus prædicatione testatum est, & amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Cæsar donavit, signat memoria. Initio æstatis Lepidus, educto hybernis exercitu, per gentes integras immunésque adhuc clade belli, & eò feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, & cum difficultate locorum & cum vi hostium luctatus, magnâ cum clade obsistentium, excisis agris, exustis ædificiis, cæsis viris, lætus victoriâ, prædâque onustus, pervenit ad Cæsarem; & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate senatûs, [donatus] est. Illa æstas maximi belli consummavit effectus. Quippe Breuci & Desitiates Dalmatæ, situ locorum ac montium, ingeniorum ferociâ, mirâ etiam pugnandi scientiâ, & præcipuè angustiis saltuum penè inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris tum demum pacati sunt, cum penè funditus eversi forent. Nihil in hôc tanto bello, nihil in Germaniâ aut videre majus aut mirari magìs potui, quàm quòd imperatori numquam adeò ulla opportuna visa est victoriæ occasio, quam damno amissi pensaret militis: sempérque visum est gloriosum, quod esset tutissimum; & antè conscientiæ,

scientiæ, quàm famæ, consultum; nec umquam consilia ducis judicio exercitûs, sed exercitus providentiâ ducis rectus est.

CAP. CXVI. Magna in bello Dalmatico experimenta virtutis, in multos ac difficiles locos præmissus, Germanicus dedit; celebri etiam operâ diligentíque Vibius Postumus, vir consularis, præpositus Dalmatiæ, ornamenta meruit triumphalia: quem honorem ante paucos annos Passienus & Cossus, viri quibusdam diversis virtutibus celebres, in Africâ meruerant. Sed Cossus victoriæ testimonium etiam in cognomen filii contulit, adulescentis in omnium virtutum exempla geniti. At Postumi operum L. Apronius particeps, illâ quoque militiâ eos, quos mox consecutus est, honores excellenti virtute meruit. Utinam non majoribus experimentis testatum esset, quantum in omni re fortuna posset; sed in hôc quoque genere abunde agnosci vis ejus potest. Nam & vir antiquissimi moris, & priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germaniâ Illyricóque, & mox in Africâ, splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materiâ adipiscendi triumphalis defectus est. Et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum ne qui intellexit quidem abunde miratus est, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perîsset, præferens immatura, & fractu amplissimæ principis amicitiæ, & consummatione evectæ in altissimum paternúmque fastigium imaginis, defectus est. Horum virorum mentioni si quis quæsîsse me dicet locum, fatentem arguet: neque enim justus sinè mendacio candor apud bonos crimini est.

CAP. CXVII. Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cùm, intra quinque consummati tanti operis dies, funestæ ex Germaniâ epistolæ, *cæsi Vari, trucidatarúmque legionum trium, totidémque alarum, & sex cohortium*, velut in hoc salutem tantummodo indulgente nobis

bis fortunâ, ne occupato duce * & causa persona moram exigit. Varus Quinctilius, illustri magìs quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magìs castrorum quàm bellicæ adsuetus militiæ; pecuniæ verò quàm non contemptor, Syria, cui præfuerat, declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit: is, cùm exercitui, qui erat in Germaniâ, præesset, concepit esse homines, qui nihil præter vocem membráque haberent hominum; quíque gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus agendóque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.

CAP. CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in summâ feritate versutissimi, natúmque mendacio genus, simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias quòd eas Romana justitia finiret, feritásque in suâ novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quinctilium; usque eò, ut se prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet. Tum juvenis, genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri, principis gentis ejus, filius, ardorem animi vultu oculísque præferens, adsiduus militiæ nostræ prioris comes, etiam civitatis Romanæ jus equestrémque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est: haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret; & frequentissimum initium esse calamitatis securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; *opprimi posse Romanos* & dicit & persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem

fidelem clarìque nominis Segesten indicatur. Obstabant sed jam fata consiliis, omnémque animi ejus aciem præstrinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque Deus, fortunam mutaturus, consilia corrumpat; efficiátque, quod miserrimum est, ut, quod accidit, id etiam meritò accidisse videatur, & casus in culpam transeat. Negat itaque se credere, spémque in se benevolentiæ ex merito æstimare profitetur. Nec diutiùs, post primum indicem, secundo relictus locus.

CAP. CXIX. Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla, post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ circumventus, cùm ne pugnandi quidem egregiè occasio, in quantum voluerant, data esset miseris, castigatis etiam quibusdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis & animis usi fuissent, inclusus sylvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus nunc ira nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli successor se ipse transfixit. At è præfectis castrorum duobus quàm clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceionius prodidit: qui, cùm longè maximam partem absumpsisset acies, auctor deditionis supplicio quàm prælio mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cætera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fugâ cum alis Rhenum petere ingressus est: quod factum ejus fortuna ulta est: non enim desertis superfuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas; caput ejus abscissum, latúmque ad Maroboduum, & ab

ab eo missum ad Cæsarem, gentilitii tamen tumuli sepulturâ honoratum est.

CAP. CXX. His auditis revolat ad patrem Cæsar: perpetuus patronus Romani imperii adsuetam sibi causam suscipit. Mittitur ad Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, præsidia munit; se magnitudine suâ, non fiduciâ [hostium] metiens, qui Cimbricam Teutonicámque militiam Italiæ minabantur, ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. Arminio territo, quem arcuisse pater & patria contenti erant, penetrat interiùs, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios; maximâque cum gloriâ, incolumi omnium quos transduxerat numero, in hyberna revertitur. Reddatur verum L. Asprenati testimonium; qui legatus sub avunculo suo Varo militans, navâ virilíque operâ duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tantâ calamitate servavit; maturéque ad inferiora hyberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia; hæreditatémque excisi exercitûs, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Cæditii, præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est; qui, omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatíque opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Ex quo apparet, Varum sanè, gravem & bonæ voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quàm virtute destitutum militum, se magnificentissimúmque perdidisse exercitum. Cùm in captivos sæviretur à Germanis, præclari facinoris auctor fuit Caldus Cœlius, vetustate familiæ suæ dignissimus: qui, complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas

inlisit

inlisit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebríque profluvio exspiraret.

CAP. CXXI. Eadem & virtus & fortuna subsequenti tempore ingressa animam imperatoris Tiberii fuit, quæ initio fuerat; qui, concussis hostium viribus classicis pedítúmque expeditionibus, cùm res Galliarum maximæ molis, accensæque plebis Viennensium dissensiones, coërcitione magìs quàm pœnâ mollîsset, & senatus populúsque Rom. (postulante patre ejus) *ut æquum ei jus in omnibus provinciis, exercitibúsque esset, quàm erat ipsi*, decreto complexus esset (etenim absurdum erat, non esse sub illo, quæ ab illo vindicabantur; & qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem) in urbem reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatísque egit triumphum. Cujus magnificentiam quis non miretur in Cæsare? fortunæ verò quis non miretur indulgentiam? Quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama narrávit, sed vinctos triumphus ostendit: quem mihi fratríque meo, inter præcipuos præcipuísque donis adornatos viros, comitari contigit.

CAP. CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Tib. Cæsaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur; quòd, cùm sinè ullâ dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare potest, quin ex Armeniâ receptâ, & ex rege ei præposito, cujus capiti insigne regium suâ manu imposuerat, ordinatísque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? &, Vindelicorum Rhætorúmque victor, curru urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continuâ triennii militiâ Germaniæ viribus, idem illi honor & deferendus & recipiendus fuerit? & post cladem sub Varo acceptam, ocyùs prosperrimo rerum eventu, eadem excisa Germania triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hôc viro nescias, utrum magìs

mireris,

mireris, quòd laborum periculorúmque semper excessit modum, an quòd honorum temperavit.

Cap. CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metûs. Quippe Cæsar Augustus, cùm Germanicum nepotem suum, reliqua belli patraturum, misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum, ad firmanda pace quæ bello subegerat, prosequens eum, simúlque interfuturus athletarum certaminis ludicro, quod ejus honori sacratum à Neapolitanis est, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis senserat; tamen, obnitente vi animi, prosecutus filium, digressúsque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit; &, ingravescente in dies valetudine, cùm sciret, quis volenti omnia post se salva remanere accersendus foret, festinanter revocavit filium. Ille ad patrem patriæ exspectato revolavit maturiús. Tum *securum se* Augustus prædicans, circumfusúsque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera, *nec quidquam jam de fine, si fata poscerent, recusans*, subrefectus primo conspectu adloquióque carissimi sibi spiritûs, mox, cùm omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, Pompeio Apuleióque Coss. septuagesimo sexto anno, animam cœlestem cœlo reddidit.

Cap. CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ senatûs trepidatio, quæ populi confusio, quis orbis metus, in quàm arto salutis exitiíque fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat; neque, cui vacat, potest. Id solum voce publicâ dixisse habeo. Cujus orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus. Tantáque unius viri majestas fuit, ut nec bonis, neque contra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civitatis fuit; pugnantis cum Cæsare senatûs populíque Romani, *ut stationi paternæ succederet*; illius, *ut potiùs æqualem civem, quàm eminentem liceret agere principem*. Tandem magìs ratione quàm

quàm honore victus est; cùm quidquid tuendum non suscepisset, periturum videret: solíque huic contigit, penè diutiùs recusare principatum, quàm, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post redditum cœlo patrem, & corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum; quam manu suâ scriptam D. Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratríque meo, candidatis Cæsaris, proximè à nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari prætoribus contigit; consecutis, ut neque post nos quemquam D. Augustus, neque ante nos Cæsar commendaret Tiberius.

CAP. CXXV. Tulit protinus & voti & consilii sui pretium resp. neque diu latuit, aut quid non impetrando passuri fuissemus, aut quid impetrando profecissemus. Quippe exercitus, qui in Germaniâ militabat, præsentísque Germanici imperio regebatur, simúlque legiones, quæ in Illyrico erant, rabie quâdam & profundâ confundendi omnia cupiditate, *novum ducem*, *novum statum*, *novam* quærebant *remp*. Quinetiam ausi sunt minari, *daturos senatui*, *daturos principi leges*; modum stipendii, finem militiæ sibi ipsi constituere conati sunt. Processum etiam in arma, ferrúmque strictum est; & penè in ultima gladiorum erupit impunitas; defuítque qui contra remp. duceret, non qui sequerentur. Sed hæc omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, inter severam præcipuè nostrorum ultionem mitis aliorum castigatio, brevì sopiit ac sustulit. Quo quidem tempore, ut pleraque ignavè Germanicus, ita Drusus, qui à patre in id ipsum, plurimo quidem igne emicans, incendium militaris tumultûs missus erat, priscâ antiquâque severitate usus ancipitia sibi tam re quàm exemplo perniciosa, & his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit: singulari adjutore in eo negotio usus Junio Blæso, viro nescias

utiliore in castris an meliore in togâ. Qui, post paucos annos proconsul in Africâ, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoriâ meruit: ac Hispanias exercitúmque virtutibus celeberrimâque in Illyrico militiâ, ut prædiximus, cùm imperio obtineret, in summâ pace quietè continuit; cùm ei pietas rectissima sentiendi, & auctoritas, quæ sentiebat, obtinendi superesset: cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimæ, in maximâ parte Illyrici per omnia imitatus est.

Cap. CXXVI. Horum xvi. annorum opera quis, cùm inserta sint oculis animísque omnium, in partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Cæsar non imperio, sed religione: non appellavit eum, sed fecit Deum. Revocata in forum fides, summota è foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultæque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitati redditæ; accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas; compressa theatralis seditio; rectè faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur: suspicit potentem humilis, non timet: antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior? quando pax lætior? Diffusa in Orientis Occidentísque tractus, & quidquid meridiano aut septentrione finitur, pax Augusta per omnes terrarum orbis angulos á latrociniorum metu servat immunes. Fortuita non civium tantummodo, sed urbium damna Principis munificentia vindicat. Restitutæ urbes Asiæ: vindicatæ ab injuriis magistratuum provinciæ: honor dignis paratissimus: pœna in malos sera, sed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute: nam facere rectè cives suos Princeps optimus faciendo docet; cúmque sit imperio maximus, exemplo major est.

Cap. CXXVII. Raró eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt;

funt; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi; ut Divus Augustus M. Agrippâ, & maximè ab eo, Statilio Tauro. Quibus novitas familiæ haud obstitit, quo minùs ad multiplices consulatus triumphósque & complura eniterentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent. Neque in parvo paucitas ministeria deficit: interéstque reip. quod usu necessarium, & dignitate eminere; utilitatémque auctoritate muniri. Sed his exemplis Tiberius Cæsar Sejanum Ælium, principe equestris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas veterésque & insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum verò laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit atque habet: virum severitatis lætissimæ, hilaritatis priscæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eóque adsequentem omnia, sempérque infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitâque tranquillum, animo exsomnem.

CAP. CXXVIII. In hujus virtutum æstimationem jampridem judicia civitatis cum judiciis Principis certant: neque novus hic mos senatûs populíque Romani est, putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam & illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos ccc. Ti. Coruncanium, hominem novum, cùm aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium: & equestri loco natum Sp. Carvilium; & mox M. Catonem, novum etiam Tusculo urbis inquilinum; Mummiúmque Achaïcum in consulatus, censuras, & triumphos provexere: & qui C. Marium, ignotæ originis, usque ad sextum consulatum sinè dubitatione Romani nominis habuere principem; & qui M. Tullio tantum tribuêre, ut penè adsentatione suâ, quibus vellet, principatus conci-

conciliaret; quíque nihil Afinio Pollioni negaverint, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret; profectò hoc senserunt, in cujuscumque animo virtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. Hæc naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum Cæsarem, ad juvanda verò onera Principis Sejanum protulit; senatúmque & pop. Rom. eò produxit, ut, quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suæ libenter advocet.

CAP. CXXIX. Sed, propositâ quasi universâ principatûs T. Cæsaris formâ, singula recenseamus. Quâ ille prudentiâ Rhascupolim, interemptorem fratris sui filii Cotyis, consortísque ejusdem imperii, evocavit; singulari in eo negotio usus operâ Flacci Pomponii, consularis viri, nati ad omnia quæ rectè facienda sunt, simplicíque virtute merentis semper, quàm captantis gloriam? Cum quantâ gravitate, ut senator & judex, non ut princeps, & causas pressiùs audit? Quàm celeriter [Libonem] ingratum & nova molientem oppressit? Quibus præceptis instructum Germanicum suum, imbutúmque rudimentis militiæ secum actæ, domitorem recepit Germaniæ? Quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, respondente cultu triumphi rerum, quas gesserat, magnitudini? Quotiens populum congiariis honoravit, senatorúmque censum, cùm id senatu auctore facere potuit, quàm libenter explevit; ut neque luxuriam invitaret, neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui? Quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit provincias? Quâ vi, consiliorum suorum ministro & adjutore usus Druso filio suo, Maroboduum, inhærentem occupati regni finibus (pace majestatis ejus dixerim) velut serpentem abstrusam terræ, salubribus consiliorum suorum medicamentis coëgit egredi? Quàm illum & honoratè, nec securè continet? Quantæ molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro, Floróque Julio, mirâ celeritate ac

virtute

virtute compressit? ut antè populus Rom. vicisse se quàm bellare cognosceret; nuntiósque periculi victoriæ præcederet nuntius. Magni etiam terroris bellum Africum, & quotidiano auctu majus, auspiciis consiliísque ejus brevì sepultum est.

CAP. CXXX. Quanta suo suorúmque nomine exstruxit opera? Quàm piâ munificentiâ, supérque humanam evectâ fidem, templum patri molitur? Quàm magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera absumpta igni restituit? qui, quidquid unquam claritudine eminuit, id veluti cognatum censet tuendum. Quâ liberalitate, cùm aliàs, tum proximè, incenso monte Cœlio, omnis ordinis hominum jacturæ Patrimonio succurrit suo! Quantâ cum quiete hominum, rem perpetui præcipuíque timoris, supplementum, sinè trepidatione delectûs, providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, apud aures Deorum de his queri; quid hic meruit? primùm, ut scelerata Drusus Libo iniret consilia: deinde, ut Silius & Piso; quorum alterius dignitatem constituit, auxit alterius? Ut ad majora transcendam, quanquam & hæc ille duxit maxima; quid, juvenes ut amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druso suo? Dolenda adhuc retulimus: veniendum ad erubescenda est. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum ejus? Quamdiu abstruso, quod miserrimum est, pectus ejus flagravit incendio? quòd ex nuru, quòd ex nepote dolere, indignari, erubescere coactus est. Cujus temporis ægritudinem auxit amissa mater eminentissima, & per omnia Deis quàm hominibus similior femina; cujus potentiam nemo sensit, nisi aut levatione periculi aut accessione dignitatis. Voto finiendum volumen sit.

CAP. CXXXI. JUPITER *Capitoline, & auctor ac stator Romani nominis Gradive Mars, perpetuorúmque custos Vesta ignium, & quidquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigi-*

um extulit, vos publicâ voce obtestor atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem; eique, functo longissimâ statione mortali, destinate successores quàm serissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant, quàm hujus suffecisse sensimus; consiliàque omnium civium aut pia * * * *

INDEX

INDEX

RERUM maximè memorabilium.

A.

Asia

B

C.

Coro-

D.

E.

F.

G.

Ger-

H.

I.

L.

Lysip-

M.

N.

O.

Paterus

P.

Polybius

C. Marium,

T.

Tigranes

